

Palosaari Laura

Kiusaamisen ilmeneminen, sen ehkäisy ja siihen puuttuminen varhaiskasvatuksen
vertaisryhmässä

Kandidaatintutkielma
KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
Varhaiskasvatus
2020

Oulun yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta

Kiusaamisen ilmeneminen, sen ehkäisy ja siihen puuttuminen varhaiskasvatuksen vertaisryhmässä (Laura Palosaari)

Kandidaatintutkielma, 41 sivua

Maaliskuu 2020

Tämä kandidaatintutkielmani käsittelee kiusaamista sekä sen ehkäisyn puuttumisen keinoja varhaiskasvatuksen vertaisryhmässä. Tarkoitukseni on selvittää, miten kiusaamista ilmenee varhaiskasvatusikäisten lasten parissa ja mitä varhaiskasvatuksen henkilöstö voi sen ehkäisyn ja puuttumisen eteen tehdä. Haluan tutkielmallani tuoda esille kiusaamisen negatiivisia vaikutuksia niin kiusattuun, kiusaajaan kuin koko vertaisryhmään, jossa kiusaamista tapahtuu. Tutkielmani punaisena lankana kulkee lasten kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin merkitys kiusaamisen pysäyttämisen kannalta.

Kiusaaminen on ollut yhteiskunnan puheenaiheena lähestulkoon aina ja varmasti jokaisella on jokin käsitys siitä, mitä sillä tarkoitetaan. Kiusaamista ilmenee kaikenikäisillä ja miltei joka yhteisössä, mutta usein eniten uutisoidaan ja keskustellaan koulussa tai työpaikoilla ilmenevästä kiusaamisesta. Tällöin muun muassa varhaiskasvatuksessa tapahtuva kiusaaminen on jäänyt vähemmälle huomiolle. On kuitenkin tutkittu, että jo varhaiskasvatusikäisten lasten vertaisryhmissä tapahtuu kiusaamista ja sen ominaisuudet ovat hyvin pitkälti samanlaisia kuin koulu-kiusaamisenkin piirteet. Kiusaaminen vaikuttaa sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä haitallisesti lasten kokonaisvaltaiseen kasvuun ja se on aina riskitekijä lasten kehitykselle. Varhaiskasvatuksessa vastuu kiusaamisen vastaisesta työstä on aina varhaiskasvatuksen henkilöstöllä ja haluankin tutkielmallani lisätä ymmärrystä siitä, mitä kaikkea kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen eteen voidaan varhaiskasvatuksen arjessa tehdä.

Tavoitteenani on kuvailevan kirjallisuuskatsauksen myötä käsitellä kiusaamista mahdollisimman kokonaisvaltaisesti käyttäen laajasti sekä kotimaisia että kansainvälisiä lähteitä. Tarkoitukseni on herättää lukijat aidosti pohtimaan kiusaamisen vakavuutta sekä keinoja kiusaamisen vastaiseen työhön jo varhaiskasvatuksen kentällä.

Avainsanat: hyvinvointi, kiusaaminen, kiusaamisen vastainen työ, varhaiskasvatus, vertaissuhteet

Sisältö

1	Johdanto	4
2	Tutkimuksen toteutus ja lähtökohdat	7
2.1	Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset	7
2.2	Tutkimusmenetelmä	8
3	Varhaiskasvatus kontekstina	9
3.1	Varhaiskasvatus	9
3.2	Vertaissuhteet	9
4	Kiusaaminen	12
4.1	Kiusaamisen määritelmä	12
4.2	Kiusaamisen muodot	13
5	Kiusaaminen varhaiskasvatuksen vertaisryhmässä	15
5.1	Kiusaamisen erot ja yhtäläisyydet sukupuolten välillä	15
5.2	Hyväksytyksi ja torjutuksi tuleminen vertaisryhmässä	16
5.3	Roolit kiusaamistilanteissa	18
5.4	Kiusaamiseen liittyvät haasteet pienten lasten parissa	19
6	Kiusaamisen vaikutukset lapsen hyvinvointiin	22
6.1	Hyvinvointi	22
6.2	Kiusatun näkökulma	23
6.3	Kiusaajan ja muun vertaisryhmän näkökulma	24
7	Kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen varhaiskasvatuksessa	26
7.1	Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksen arjessa	27
7.2	Kiusaamiseen puuttuminen varhaiskasvatuksen arjessa	30
7.3	Varhaiskasvatuksen henkilöstön asenteet kiusaamisen vastaisessa työssä	31
8	Yhteenveto	33
9	Pohdintaa	35
	Lähteet	38

1 Johdanto

Kiusaaminen on ollut aina läsnä lasten elämässä ja se on ilmiönä tuttu kaiken ikäisille. Kiusaamisen ilmeneminen on valitettavan arkipäiväistä lasten arjessa, ja se on noussut pysyväksi puheenaiheeksi heidän elämässään. Siitä huolimatta, että kiusaaminen on tuttu ilmiö, siihen ei olla kuitenkaan aina puututtu tarpeeksi eikä siihen olla kiinnitetty tarpeeksi huomiota etenkin varhaiskasvatuksen kontekstissa. (Kirves & Stoor-Grenner, 2011, s. 1). Monesti kiusaaminen liitetään kouluympäristöön ja kouluikäisten lasten elämään, jolloin kiusaamisen käsite muodostuu koulukiusaamiseksi. Näin ollen tuntuu, ettei varhaiskasvatuksessa tapahtuva kiusaaminen saa tarpeeksi huomiota eikä sitä välttämättä nähdä niin vakavana asiana kuin koulukiusaamista. Varhaiskasvatusikäisten lasten välistä kiusaamista ei saisi koskaan vähätellä, sillä usein koulukiusaamisenkin juuret ovat lähtöisin jo pienten lasten keskuudesta (Kirves & Stoor-Grenner, 2011, s. 1).

Varhaiskasvatuksessa tapahtuva kiusaaminen nousi Ylen otsikoihin, kun vuonna 2018 kiusaaminen kiellettiin siellä lailla ensimmäistä kertaa (Stenroos, 2018). Ylen (2020) mukaan Varhaiskasvatuslakiin (540/2018) tehtiin lisäys, joka velvoittaa kuntia panostamaan kiusaamisen vastaiseen työhön entistä enemmän. Kiusaamisen vastainen työ on tärkeää varhaiskasvatuksen arjessa, koska jotkut lapset joutuvat kohtaamaan kiusaamista päivittäin. Yle selvitti lakimuutoksen jälkeen varhaiskasvatusikäisten lasten vanhemmilta kokemuksia lastensa kohtaamasta kiusaamisesta: *”Kiusaaminen jatkui yli puoli vuotta siihen asti, kunnes kiusaaja lopetti päiväkodissa. Sitten tuli uusi kiusaaja tilalle, ja sitä helvettiä eletään vieläkin. Ei sitä saa loppumaan.”*. Kaksi muuta huolestunutta vanhempaa kirjoittivat: *”Lapsen itsetunto on eskarikokemuksen vuoksi heikko. Viisi ensimmäistä vuotta menivät hienosti, yksi pieleen mennyt vuosi muutti kaiken.”*, *”Haukkumista, hiuksista vetämistä, naaman raapimista ja viimeisimpänä tappouhkaus.”* (Karppinen, 2020). Uutinen antaa karun ja todellisen kuvan siitä, kuinka pitkälle kiusaaminen on mahdollista viedä, ellei siihen ei aikuisten toimesta puututa.

Revon (2015a) väitöskirjatutkimus on kiistatta osoittanut, että kiusaaminen on lasten ja nuorten terveen kasvun ja kehityksen vakava riskitekijä ja kiusaamisella on todettu olevan myös vahva syrjäyttävä vaikutus (Repo, 2015a, s. 2). Etenkin jatkuva kiusaaminen on yhteydessä sen pitkäaikaisiin vaikutuksiin ja näin ollen se on vakava uhka lapsen kehitykselle ja mielenterveydelle (Laine, 2002, s. 26). Kiusaamisen negatiiviset vaikutukset ovat vahvasti nähtävissä käyttämis-

säni tutkimuksissa ja lähteissä (esim. Kirves & Stoor-Grenner, 2010; Laaksonen, 2014; Salmivalli, 2010). Kiusaamisen ilmenemisestä varhaiskasvatusikäisillä lapsilla on saatu erilaisia tutkimustuloksia. Revon (2015b) tutkimuksessa kiusaajia ilmeni 7,1%, kiusattuja 3,3% ja 2,2%:lla lapsista oli molemmat roolit. Tämä tarkoittaa, että 12,6% lapsista oli jollain tavalla osallisena kiusaamiseen. Laaksonen (2014) väitöskirjatutkimuksessa taas kiusaajia esiintyi 14% ja kiusattuja 11% (Repo, 2015b, s. 76; Laaksonen, 2014, s. 34). Sen sijaan Perrenin (2000) tutkimus osoitti jopa 37% lapsista olevan suoraan yhteydessä kiusaamiseen varhaiskasvatuksessa (viitattu lähteessä Repo, 2015b, s. 78).

Revon (2015b) mukaan myönteiset vertaissuhteet ovat merkittävä osa jo pienten lasten elämää. Vertaissuhteita muodostuu yleensä saman ikäisten tai samalla kehitystasolla olevien lasten välille. Hyväksytyksi tuleminen, suosio sekä hyvät suhteet ja yhteydet vertaisiin ovat tärkeitä ominaisuuksia lasten välisissä suhteissa. Päiväkoti ja esikoulu ovat merkittäviä kehitysympäristöjä, joissa edellä mainitut ominaisuudet kehittyvät ja joissa niitä tulisi tukea (Repo, 2015b, s. 122-123). Parhaimmillaan myönteinen vertaissuhde tukee lapsen kehitystä vahvistaen muun muassa itsetuntoa, vuorovaikutustaitoja ja luottamusta, kun taas vahingollinen vertaissuhde voi tuoda lapsen arkeen surua, konflikteja ja kiusaamista (Laaksonen, 2014, s. 13).

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (myöhemmin Vasu, 2018) sekä Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (myöhemmin Esiops, 2014) todetaan, että lapsia tulee aina suojata kiusaamiselta sekä muulta väkivallalta. Kiusaaminen ei ole koskaan sallittua varhaiskasvatuksen ympäristössä mutta kiusaamiseen puututaan, mikäli sitä ilmenee. Varhaiskasvatuksessa etenkin ennaltaehkäisevän työn merkitys korostuu ja samalla koko varhaiskasvatuksen yhteisön fyysisestä, psyykkisestä ja sosiaalisesta turvallisuudesta pidetään huolta, sillä jokaisella lapsella on oikeus turvalliseen ja hyvinvointia tukevaan ympäristöön (Opetushallitus, 2018, s. 31; 2014, s. 60).

Kiusaaminen valikoitui kandidaatintutkielmani aiheeksi sen tärkeyden ja omakohtaisen kokemukseni vuoksi. Kiusaaminen on ajankohtainen aihe, josta tulee puhua ja jonka puuttumisen ja ehkäisyn eteen tulee tehdä töitä. Ajatusta tukee muun muassa Salmivalli (2014), jonka mukaan kiusaaminen on erittäin yleinen ilmiö, ja joka yleensä jatkuu niin kauan, kunnes siihen puututaan (Salmivalli, 2014, s. 286). Opintojen aikana olen kiinnittänyt myös huomiota siihen, ettei varhaiskasvatuksessa tapahtuva kiusaaminen ole läheskään yhtä paljon esillä kuin koulukiusaaminen, joten siitäkin syystä mielenkiinto asiaa kohtaan on kasvanut. Tuntuu, että kiusaamiseen

on usein todella vaikeaa puuttua eikä siihen aina löydetä oikeita ratkaisuja, jotka aidosti auttaisivat ja ratkaisisivat kiusaamistilanteita sekä lasten tulehtuneita vertaissuhteita. Kiusaaminen on ilmiönä monimutkainen ja vaikea ja se haastaa opetuksen kenttää jatkuvasti. Olisi tärkeää, että lasten kanssa työskentelevillä ammattilaisilla olisi aito halu syventyä kiusaamisen vastaiseen työhön ja kiusaamiskeskusteluiden ympärille. Kiusaaminen on ilmiönä tunnettu, mutta sen monimutkaisuuden vuoksi paljon on varmasti vielä tutkimatta. Siksi koen, että kiusaamista tulee tutkia ja löytää siihen liittyvää uutta tietoa jatkuvasti.

2 Tutkimuksen toteutus ja lähtökohdat

2.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Tutkimukseni tavoitteena on tarkastella kiusaamista lasten välisissä vertaissuhteissa varhaiskasvatuksen kontekstissa. Lisäksi selvitän, mitä on kiusaamisen ennaltaehkäisy ja siihen puuttuminen konkreettisesti varhaiskasvatuksen vertaisryhmässä. Minua kiinnostaa se, minkälaisena kiusaaminen näyttäytyy pienten lasten parissa, mitä kiusaamisesta voi seurata ja mitä sen eteen voidaan arjessa tehdä. Tutkielmani pohjautuu monipuolisiin lähteisiin ja jo tehtyihin tutkimuksiin. Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2013) mukaan tutkimustiedon merkitystä nykymaailmassa ei voi vähätellä, sillä tutkimuksista saadun tieteellisen tiedon avulla voidaan tämentää ongelmiin liittyviä kysymyksiä, herättää kiinnostusta, luoda uusia näkökulmia, rikastuttaa arkitiedon luomaa kuvaa asioista ja voidaan paremmin vapautua perinteisistä ajattelutottumuksista (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2013, s. 20).

Etenkin perinteisistä ajattelutottumuksista vapautuminen on kandidaatintutkielmani yhtenä keskeisenä tavoitteena. Tuntuu, että vallitseva ajattelutapa on edelleen se, etteivät pienet lapset vielä kiusaa tai osaa kiusata muita. Esimerkiksi Kirves ja Stoor-Grenner (2010) perustelivat kiusaamiseen liittyvän tutkimuksensa tärkeyttä sillä, ettei varhaiskasvatuksessa tapahtuvaa kiusaamista ole aiemmin nostettu keskusteluun koulukiusaamisen rinnalle. Heidän mukaansa useat ajattelevat, etteivät vielä pienet lapset voi tosissaan kiusata muita (Kirves & Stoor-Grenner, 2010, esipuhe). Tätä ajattelutapaa haluan tutkielmallani kritisoida.

Kiusaaminen on käsitteenä laaja, joten rajaan tutkimuksessani käsitteen koskien ainoastaan varhaiskasvatuksen kontekstia. Mainitsen kuitenkin koulukiusaamisesta silloin, kun sivuutan sen eroavaisuuksia varhaiskasvatusikäisten lasten kiusaamiseen. Pyrin käsittelemään kiusaamista sekä kiusatun, kiusaajan että muun vertaisryhmän näkökulmasta ja keskityn kiusaamisilmiön tarkasteluun sen negatiivisuuden ja hyvinvointia vahingoittavan näkökulman kautta.

Aiheeni pohjalta tutkimuskysymyksiksi ovat muodostuneet:

- 1. Miten kiusaaminen ilmenee varhaiskasvatuksen vertaisryhmässä?**
- 2. Mitä seurauksia kiusaamisella on lasten hyvinvoinnille?**
- 3. Mitkä ovat kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen keinot varhaiskasvatuksen vertaisryhmässä?**

2.2 Tutkimusmenetelmä

Toteutan kandidaatintyöni kuvailevana, integroivana kirjallisuuskatsauksena. Uskon tutkimusmenetelmän sopivan aiheen valintaani nähden hyvin, koska Salmisen (2001) mukaan integroiva kirjallisuuskatsaus antaa mahdollisuuden aiheen monipuoliseen kuvaukseen. Menetelmän avulla voidaan saada myös uusia tutkittavia ilmiöitä systemaattista kirjallisuuskatsausta varten. Integroiva kirjallisuuskatsaus on menetelmä, jolla tunnistetaan, arvioidaan ja tiivistetään valmiina oleva ja julkaistu tutkimusaineisto, mutta sen avulla on hyvä tuottaa myös uutta tietoa jo tutkitusta aiheesta. Lisäksi arviointi on olennainen osa kirjallisuuskatsausta ja sitä tuleekin tehdä jatkuvasti ja kriittisesti. Kirjallisuuden ja lähteiden kerääminen on olennainen osa tutkimusprosessia ja lähteiden keräämisessä on tärkeä muistaa lähdekriittisyys ja aiheen monipuolinen tarkastelu (Salminen, 2001, s. 5-6; 8).

Olen pyrkinyt etsimään mm. kiusaamisen erilaisia määritelmiä, eri näkökulmia ilmiöön liittyen sekä käyttämään niin kansainvälisiä kuin kotimaisiakin lähteitä. Salmisen (2001) mukaan lähteiden monipuolinen käyttö takaa varmemmin luotettavan tiedon saamisen kuin tiedon tarkastelu vain yhdestä lähteestä. Kirjallisuuskatsausta käytettäessä on tärkeää muistaa lähteiden kriittinen tarkastelu sekä se, ettei tuotoksesta tule kirja-arvostelua tai selityksiin siivitettyä lähdeluetteloa (Salminen, 2001, s. 5). Lähteiden luotettavuutta pohtiessa on hyvä kiinnittää huomiota muun muassa kirjoittajan tunnettuuteen ja arvostukseen, lähteen ikään ja tiedon alkuperään sekä lähteiden uskottavuuteen ja julkaisijaan (Hirsjärvi, ym., 2013, s. 113-114).

Tulen käyttämään tutkielmassani sekä kirjallisuuslähteitä että verkkoaineistoja. Koen, että on tärkeää löytää aiheeseeni erilaisia näkökulmia, koska kiusaaminen on yksilöllinen asia, jonka jokainen kokee omalla tavallaan. Siksi on tärkeää löytää mahdollisimman erilaisia kokemuksia ja määritelmiä aiheeseen liittyen. Pyrin aina luotettavien lähteiden löytämiseen muun muassa vertaisarvioinnin ja lähteen alkuperän selvittämisen avulla. Lisäksi yritän löytää aina mahdollisimman tuoretta tutkimustietoa ja kirjallisuutta, jotta tutkielmastani tulisi mahdollisimman ajankohtainen, mutta aiheeseeni nähden vanhempikin tutkimustieto sopii käytettäväksi, kunhan sitä pystyy soveltamaan myös tähän päivään. Pyrin käyttämään sekä kotimaisia että kansainvälisiä tietokantoja lähteiden etsimisessä.

3 Varhaiskasvatus kontekstina

3.1 Varhaiskasvatus

Varhaiskasvatus on yhteiskunnallisesti järjestettävä kasvatuksen, opetuksen ja hoidon muodostama kokonaisuus, jossa painottuu erityisesti pedagogiikka. Varhaiskasvatuksen tehtävä on edistää yhdessä huoltajien kanssa suunnitelmallisesti ja tavoitteellisesti lasten kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä ja oppimista. Lisäksi varhaiskasvatuksen tehtävä on sekä edistää lasten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta että ehkäistä syrjäytymistä (Opetushallitus, 2018, s. 14; Varhaiskasvatuslaki, 540/2018, 2§).

Varhaiskasvatusta voidaan järjestää päiväkotitoimintana, avoimena varhaiskasvatuksena tai perhepäivähoitona. Kunta tai kuntayhtymä päättää, järjestetäänkö varhaiskasvatus itse vai hankitaanko varhaiskasvatuspalveluita julkiselta tai yksityiseltä palvelun tuottajalta. Jos kunta tai kuntayhtymä päättää hankkia varhaiskasvatuspalveluita muilta palvelun tuottajilta, täytyy heidän varmistaa, että varhaiskasvatuksen laatu vastaa tasoa, jota edellytetään samanlaiselta kunnalliselta toiminnalta. Jokaisella alle kouluikäisellä lapsella on oikeus laadukkaaseen varhaiskasvatukseen, mutta huoltajalla on valta päättää, osallistuuko lapsi varhaiskasvatukseen vai ei (Opetushallitus, 2018, s.14). Esiopetukseen osallistuminen on ollut vapaaehtoista 12.12.2014 asti, kunnes säädettiin uusi laki, jonka mukaan jokaisella lapsella on velvollisuus osallistua vuoden kestävään esiopetukseen tai muuhun toimintaan, joka saavuttaa esiopetuksen tavoitteet. Laki astui voimaan 1.1.2015 (Perusopetuslaki, 628/21.8.1998, 26a§). Käytän tutkielmassani käsitettä varhaiskasvatusikäinen, jolla tarkoitan alle kouluikäistä lasta, ja viitatessani varhaiskasvatuksen kontekstiin käsitän sillä sekä varhaiskasvatuksen että esiopetuksen kontekstit.

3.2 Vertaissuhteet

Salmivallin (2005) mukaan lasten vertaissuhteilla tarkoitetaan saman ikäisten tai samalla sosiaalisella, emotionaalisella tai kognitiivisella kehitystasolla olevien lasten ryhmää. Vertaiset ovat yleensä keskenään ikätovereita, mutta se ei tarkoita etteikö vertaissuhteita voisi syntyä myös eri ikäisten lasten välille. Vertaissuhteet ovat lapsille merkittäviä, sillä vertaisten kanssa opitaan tietoja, taitoja ja asenteita sekä koetaan asioita, jotka ovat merkityksellisiä välittömän sopeutumisen ja hyvinvoinnin kannalta myös tulevaisuudessa. Vertaissuhteissa tapahtuvan sosiaalisen vertailun myötä lapsi oppii itsestään ja näin ollen rakentaa minäkuvaansa, käsitystä itsestään ja ominaisuuksistaan (Salmivalli, 2005, s. 15;33). Salmivallin ajatuksia tukee myös

Boivin, Brendgen, Vitaron ym. (2013) tutkimus, jonka mukaan vertaissuhteet edistävät lasten tärkeitä kehitystoimintoja. Yksi tärkeimmistä vertaissuhteiden tehtävistä on tarjota lapsille tilaisuuksia, joissa lapset voivat harjoitella itsehillintää, uusia sosiaalisia taitoja sekä konfliktien ratkaisua (Boivin, Brendgen, Vitaro, Forget-Dubois, Feng, Tremblay, Dionne, 2013, s. 79).

Myös Koivula (2013) ja Repo (2015b) toteavat vertaissuhteiden olevan merkityksellisiä lasten kehityksen kannalta. Positiivisilla ystävyysuhteilla ja toimivalla vertaisryhmällä on vahvistava vaikutus lapsen kokonaisvaltaiseen kehitykseen ja itsetuntoon, ja ne luovat samalla mahdollisuuksia myönteisen vuorovaikutuksen kehittymiselle. Varhaiskasvatuseräisten lasten vertaisryhmänä toimii yleensä päiväkotitai esikoulu. Ne toimivat usein pienten lasten ensimmäisinä paikkoina, joissa lapsi saa kokea, millaista on olla yhteisön jäsen, miten yhteisöön pääsee, miltä tuntuu olla yhteisössä sekä millaisia haasteita se voi tuoda tullessaan (Koivula, 2013, s. 22; Repo, 2015b, s. 122-123). Lasten vertaisryhmiä voi muodostua myös esimerkiksi kotona pihapiirissä, harrastuksissa ja iltapäivätoiminnoissa (Repo, 2015b, s. 122-123).

Suuri osa suomalaisista lapsista osallistuu varhaiskasvatukseen toisesta ikävuodesta lähtien ja näin ollen lasten kokemukset vertaisryhmistäkin alkavat varhain (Laine, 2002, s. 13). Vertaisryhmä voi antaa lapsille ainutlaatuisia ryhmään kuuluvuuden tunteita ja mahdollisuuksia ystävyysuhteiden luomiseen ja näin ollen ne kehittävät myös lasten kognitiivisia ja sosiokognitiivisia valmiuksia (Repo, 2015b, s. 123). Sosiokognitiivisilla valmiuksilla tarkoitetaan sosiaalisia tilanteita koskevan tiedon käsittelyä, joka ilmenee oikeiden havaintojen, päätelmien ja tulkin-tojen tekemisenä sosiaalisissa tilanteissa (Salmivalli, 2005, s. 87). Haasteet ryhmään kuulumisessa ja vertaissuhteissa toimimisessa voivat lisätä lapsen syrjäytymisen, sopeutumattomuuden ja kiusaamisen riskiä. Siksi on tärkeää panostaa varhaiseen ja jatkuvaan ennaltaehkäisyyn vertaissuhdehaasteiden vähentämiseksi (Boivin ym., 2013, s. 90; Repo, 2015b, s. 123).

Lasten väliset vertaissuhteet voivat syventyä myös ystävyysuhteiksi. Salmivallin (2005) mukaan ystävyysuhteet eroavat tavallisista vertaissuhteista siinä, että ne ovat läheisempiä ja niihin sitoudutaan eri tavalla ja uskoutuneemmin. Ystävyysuhteiden tärkeimpiä ominaisuuksia ovat myönteiset tunteet sekä vastavuoroisuus. Sekä vertaissuhteet että ystävyysuhteet vaikuttavat tavallansa lasten hyvinvointiin. Molemmissa suhteissa, mutta etenkin ystävyysuhteissa, opetellaan muun muassa luottamusta, läheisyyttä sekä muita ihmissuhteissa tarvittavia asioita ja taitoja (Salmivalli, 2005, s. 35-36). Ystävyysuhteet voivat avartaa näkökulmia ainutlaatuisten oppimismahdollisuuksien löytämiselle, joilla on positiivista vaikutusta lasten kehitykseen (Koi-

vula, 2013, s. 34). Olisi tärkeää, että jokainen lapsi pystyisi solmimaan vastavuoroisen ystävyysuhteen, sillä vastavuoroisen ystävän puute ennustaa esimerkiksi yksinäisyyttä ja syrjäytymistä (Salmivalli, 2005, s. 35-36).

4 Kiusaaminen

4.1 Kiusaamisen määritelmä

Kirveksen ja Stoor-Grennerin (2010, 2011) mukaan kiusaamisen tarkka määrittely voi olla ongelmallista, sillä kiusaaminen on aina subjektiivinen kokemus. Kiusaamisen määritelmä on rakentunut yleisesti ottaen koulumaailman ja työelämän lähtökohdista, sillä yleensä tutkimukset ovat kohdistuneet ainoastaan näihin konteksteihin. Vaikka varhaiskasvatusikäisten lasten kiusaamista on tutkittu verrattain vähän, ovat tutkimukset kiistatta osoittaneet, että kiusaamista esiintyy varhaiskasvatusikäisillä lapsilla ja kiusaamisen piirteet muistuttavat paljolti koulukiusaamisen piirteitä (Kirves & Stoor-Grenner, 2011, s. 3; 2010, s. 7). Vaikka kiusaamisen määrittely voi olla haasteellista, olisi tärkeää kiusaamisesta puhuttaessa tietää, mistä puhutaan ja pyrkiä saamaan kaikille, niin henkilöstölle kuin lapsillekin, samansuuntainen käsitys ilmiöstä (Repo, 2015b, s. 38).

Kiusaamisen tutkimuksen uranuurtajan Dan Olweuksen (1988) määritelmä kiusaamisesta on edelleen yleisessä käytössä: *”Henkilö on kiusattu, kun hän toistuvia kertoja ja tietyn ajan sisällä joutuu negatiivisten tekojen kohteeksi yhden tai useamman henkilön toimesta.”* (viitattu lähteessä Repo, 2015b, s. 38; Olweus, 1988, s. 30). Myös professori Christina Salmivalli (2005) on jatkanut kiusaamisen määritelmää etenkin koulun kontekstissa lisäämällä siihen kiusatun kyvyttömyyden puolustaa itseään kiusaamistilanteissa: *”Kiusaamista on se, kun yhdelle ja samalle oppilaille aiheutetaan toistuvasti paha mieltä. Tekijöinä on joku tai jotkut, joita vastaan kiusatun on vaikea puolustautua.”* (viitattu lähteessä Repo, 2015b, s. 39).

Kirveksen ja Stoor-Grennerin (2011) sekä Salmivallin (2010) mukaan kiusaamisessa on toistuvuuden lisäksi kyse vallan epätasapainosta ja henkilöiden epätasaväkisyydestä kiusaajan ja kiusatun välillä. Tämä erottaa kiusaamisen esimerkiksi konfliktitilanteista, joissa yleensä on syntynyt riitaa kahden tasaväkisen henkilön välille. Epätasaväkisyys ja vallan epätasapaino voivat ilmetä esimerkiksi siten, että kiusaaja on fyysisten vahvempi, iältään vanhempi, paremmassa asemassa ryhmässä tai muiden ominaisuuksien kautta, kuten verbaalisten taitojen tai ryhmän tuen avulla. Kiusaamisessa kiusatun voi olla todella vaikea puolustautua itseensä kohdistuvalta vahingolliselta käyttäytymiseltä ja näin ollen kiusaaja saa valtansa ansiosta yliotteen kiusatusta. (Kirves & Stoor-Grenner, 2011, s. 4; Salmivalli, 2010, s. 13).

On tutkittu, että usein kiusaajaksi ajautuvat äänekkäämmät, ulospäinsuuntautuneemmat ja aggressiivisemmat henkilöt, kun taas kiusatuiksi puolustuskyvyttömämmät, sulkeutuneemmat ja helpommin alistuvat henkilöt (Laine, 2002, s. 24-25). Kuitenkaan tyypillisiä kiusatun tai kiusaajan piirteitä ei voida yleistää koskemaan jokaista yksilöä, vaan tyyppipiirteet ovat vain joihinkin tutkimuksiin perustuvia. Lähtökohtana niin varhaiskasvatuksessa kuin elämässä yleensä on kuitenkin se, ettei kenellekään tulisi tarvetta muuttaa heidän persoonallisuuttaan kiusatuksi joutumisen vuoksi. Jokaisella on oikeus olla oma itsensä, olipa sitten kovaääninen tai hiljainen, mutta myös muita on osattava arvostaa omina itsenään (Hamarus, 2012, s. 18). Kiusaamiseen liittyy aina turvallisuuden tunteen heikkenemistä, minkä vuoksi on tärkeää luoda turvallinen varhaiskasvatuksen ympäristö, jossa ryhmän energia voidaan kokonaisuudessaan, ilman häiriöitä, suunnata kulloinkin kyseessä olevaan toimintaan (Hurme & Kyllönen, 2014, s. 128).

4.2 Kiusaamisen muodot

Suuri joukko tutkijoita (esim. Salmivalli 1998, Olweus 1988) on jakanut kiusaamisen muodot epäsuoraan ja suoraan kiusaamiseen. Suora kiusaaminen ilmenee hyökkäyksinä, kuten potkimisena, lyömisenä tai nimittelynä, kun taas epäsuora kiusaaminen näyttäytyy muun muassa valehteluna, poissulkemisena tai selän takana puhumisena. Epäsuoraa kiusaamista voidaan kutsua myös nimellä sosiaalinen tai relationaalinen aggressio ja siinä tarkoituksena on vahingoittaa etenkin toisen kaverisuhteita (Kirves & Stoor-Grenner, 2011, s. 5).

Kiusaaminen voidaan jakaa myös fyysiseen, psyykkiseen ja sanalliseen kiusaamiseen (Höistad, 2003, s. 80). Fyysisellä kiusaamisella tarkoitetaan muun muassa fyysistä väkivaltaa ja tavaroiden piilottamista tai rikkomista (Kirves & Stoor-Grenner, 2010, s. 4). Fyysinen kiusaaminen on usein helpommin nähtävissä kuin psyykinen kiusaaminen, mutta väkivalta on helppo naamioida esimerkiksi leikiksi tai urheiluksi, jolloin kiusaamistilanne voi jäädä huomaamatta (Höistad, 2003, s. 85). Psyykinen kiusaaminen voi ilmetä esimerkiksi kohtelemalla kiusattua kuin ilmaa, kääntämällä hänelle selkä tai poissulkemalla ryhmästä jollain keinolla. Sanallisella kiusaamisella tarkoitetaan kaikkea sanoilla loukkaamista kuten haukkumista ja juorujen levittämistä (Kirves & Stoor-Grenner, 2010, s. 4).

Usein pienet lapset ymmärtävät kiusaamisen lähinnä fyysisenä kiusaamisena, mutta Neitolan (2010) tutkimuksen mukaan jo 5-vuotias lapsi kykenee kuvaamaan erilaisia kiusaamisen tapoja;

niin psyykkisiä, fyysisiä kuin niiden yhdistelmiäkin. Tutkimuksessa lapset käsittivät kiusaamisen fyysiseksi ja psyykkiseksi alistamiseksi, väkivallaksi ja syrjimiseksi (Neitola, 2010, s. 223). Myös Revon (2015b) mukaan pienten lasten parissa kiusaaminen näyttäytyy yleisimmin pois-sulkemisena, tönimisenä, kiristämisenä ja manipulointina. Vallankäytön välineitä varhaiskasvatuksen arjessa ovat esimerkiksi syntymäpäiväkutsut ja leikin sääntöjen muuntelu, joiden myötä yksittäiset lapset pystyvät manipuloimaan ryhmän sosiaalisia suhteita. Yleistä on se, että kiristetään jotain lasta toimimaan tietyllä tavalla, jotta hän saa kutsun kiristäjän syntymäpäiville (Repo, 2015b, s. 81). Tästä syystä kiusaaminen jatkuu usein pitkään, koska se on kiusaajalle helppo tapa saada tahtonsa läpi (Salmivalli, 2014, s. 286). Se, että fyysistä kiusaamista esiintyy usein eniten varhaiskasvatusikäisten lasten vertaissuhteissa voi selittyä sillä, että pienten lasten on todennäköisesti helpompi ymmärtää fyysisten kiusaamistapojen olevan kiusaamista, kun taas psyykkisemmät kiusaamistavat voivat olla vaikeammin ymmärrettävissä. Näin ollen psyykkisistä kiusaamistavoista ei välttämättä osata kertoa aikuisille (Junttila, Kaarakainen, Neitola, Salminen, Talo & Votkin, 2002, s. 61).

Junttilan ym. (2002) mukaan kiusaamista tapahtuu varhaiskasvatuksen ympäristössä, sekä ulkoilutilanteissa että sisätiloissa. Kiusaamista tapahtuu todennäköisesti enemmän tilanteissa, jotka ovat vähemmän valvottuja ja ohjattuja. Esimerkiksi vapaat leikkitalanteet mahdollistavat kiusaamisen paremmin kuin vaikka yhteiset aamupiirit. Varhaiskasvatuksessa vapaita leikkitalanteita on tavallisesti enemmän kuin koulussa ja ne ovat mahdollisia niin sisällä kuin ulkona-kin, joten myös kiusaamistilanteiden syntyminen on mahdollista useammassa paikassa (Junttila, ym., 2002, s. 61).

Kiusaamisen määritelmiä on erilaisia ja eri kontekstien pohjalta muodostettuja. Tutkielmassani käytän sekä koulun että varhaiskasvatuksen puolelle soveltuvia yleisesti käytössä olevia Olweuksen (1988) ja Salmivallin (2005) kiusaamisen määritelmiä. Kiusaamista on toistuva pahan mielen tai negatiivisten tekojen aiheuttaminen tietylle henkilölle, jonka on vaikeaa tai mahdotonta puolustaa itseään näissä tilanteissa. Kiusaamisessa on kyse toisen satuttamisesta, jatkuvuudesta ja vallan epätasapainosta kiusaajan ja kiusatun välillä (viitattu lähteestä Repo, 2015b, s. 38-39).

5 Kiusaaminen varhaiskasvatuksen vertaisryhmässä

On selvää, että hyvä ja toisia kunnioittava vertaisryhmä tukee lapsen kehitystä. Ahosen, Majojen ja Marjasen (2013) mukaan varhaiskasvatuksen vertaisryhmä antaa lapsille mahdollisuuden ajanviettoon, ystävyyteen ja ryhmään kuulumisen tunteeseen. Vertaisryhmässä opetellaan myös yhteistyötä, kompromissien tekoa sekä oman paikan ottamista (Ahonen, Majoinen & Marjanen, 2013, s. 48). Entä jos lapsella ei ole vertaisryhmässään yhtään ystävää tai hän joutuu jatkuvasti torjutuksi ja kiusatuksi? Jo lasten vertaissuhteissa on nähtävillä karua sosiaalisten rakenteiden hierarkiaa, minkä vuoksi kaikki lapset eivät tule hyväksytyiksi vertaisryhmässään. Jatkuva torjutuksi tuleminen, kiusatuksi joutuminen, kiusaajaksi ajautuminen ja yksinäisyys ovat erityisiä riskejä lapsen kehitykselle (Laine, 2002, s. 14;19-20; Salmivalli, 2005, s. 43). On tutkittu, että mikäli lapsella on 5-vuotiaana haasteita vertaissuhteissaan, suurella todennäköisyydellä haasteita on myös 7-vuotiaana (Repo, 2015b, s. 15).

Revon (2015b) mukaan lapsen opittua väärä toimintatapoja ympäristö usein ylläpitää niitä, jolloin lapselle ei synny tarvetta muuttaa omaa toimintaansa. Kiusaaminen on lapselle palkitseva ja tehokas keino saavuttaa omat tavoitteensa ja sillä saavutetaan valtaa sekä asemaa vertaisryhmässä (Repo, 2015b, s. 28). Salmivalli (2014) on todennut, mitä enemmän kiusaaja saa palkitsevaa käytöstä vertaisiltaan ja mitä vähemmän kiusattua puolustetaan, sitä todennäköisemmin lapset ylläpitävät kiusaamista heidän vertaisryhmässään (Salmivalli, 2014, s. 288). Kiusaamisella on pitkäkestoinen, vahingoittava vaikutus kiusatun ja kiusaajan vertaissuhteisiin, ja samalla se vaikeuttaa myöhemmässäkin elämänvaiheessa heidän sitoutumistaan uusiin vertaisryhmiin (Kirves & Stoor-Grenner, 2011, s. 1).

5.1 Kiusaamisen erot ja yhtäläisyydet sukupuolten välillä

Muun muassa Salmivallin (1998) ja Höistadin (2003) mukaan tyttöjen ja poikien tyypillisissä kiusaamistavoissa on sekä eroja että yhtäläisyyksiä. Esimerkiksi sanallinen kiusaaminen, kuten nimittely, haukkuminen ja uhkailu ovat yhtä yleisiä kummallekin sukupuolelle, mutta epäsuoraa kiusaamista on havaittu olevan enemmän tyttöjen keskuudessa ja suoraa kiusaamista poikien keskuudessa (Salmivalli, 1998, s. 38; Höistad, 2003, s. 94-95). Revon (2015b) mukaan kiusaamistavoista on saatu kuitenkin myös ristiriitaista tietoa, sillä jotkut tutkimukset ovat osoittaneet poikien käyttävän yhtä paljon epäsuoria kiusaamisen tapoja kuin tytöt (Repo, 2015b, s. 86). Pojille kuitenkin tyypillisempi tapa kiusata on usein selkeämpi kuin tyttöjen ja näin ollen

esimerkiksi opettajalla voi olla vaikeampaa huomata tyttöjen välistä kiusaamista. Poikin välinen kiusaaminen näyttäytyy usein fyysisempänä esimerkiksi lyömisenä tai potkimisena ja tyttöjen usein psyykkisempänä esimerkiksi selän takana puhumisena tai ulkopuolelle sulkemisena (Salmivalli, 1998, s. 38; Höistad, 2003, s. 94-95).

Kretschmerin, Salmivallin ja Sentsen (2015) mukaan on saatu sekalaisia tutkimustuloksia sukupuoli-eroista kiusaamiseen liittyen. Yleisesti ottaen pojat ovat enemmän mukana kiusaamistilanteissa kuin tytöt. Lisäksi on huomattu poikien olevan useimmin sekä kiusaamisen kohteina että itse kiusaajina (Kretschmer, Salmivalli & Sentse, 2015, 662-663). Lisäksi lapset kohdistavat kiusaamisen tavallisesti oman sukupuolensa edustajaan, mutta on todettu poikien kiusaavan yleensä enemmän tyttöjä kuin tyttöjen poikia (Laine, 2002, s. 24). On siis selvää, että varhaiskasvatuksen henkilöstöltä odotetaan herkkyyttä tunnistaa ja huomata kaikenlaista kiusaamista, jotta siihen osataan puuttua oikein ja tilanteen vaatimalla tavalla (Kirves & Stoor-Grenner, 2011, s. 18).

5.2 Hyväksytyksi ja torjutuksi tuleminen vertaisryhmässä

Höistadin (2003) mukaan yhteenkuuluvuuden tunne on ihmisen jopa kaikkein perinpohjaisin tarve, koska se on nähdyksi ja hyväksytyksi tuleminen, rakkauden, läheisyyden ja turvallisuuden perusedellytys. Ilman yhteenkuuluvuutta ihminen ei voi kasvaa kokonaiseksi (Höistad, 2003, s. 17). Höistadin ajatuksia tukee myös Juutisen (2015) tutkimus lasten yhteenkuuluvuuden rakentumisesta varhaiskasvatuksen arjessa. Erilaisiin ryhmiin kuuluminen ja niissä toimiminen on osa lasten hyvinvointia, ja samalla ne tukevat myös sosiaalista kehitystä. Varhaiskasvatuksessa lapsella on käytössään laaja sosiaalinen verkosto, johon kuuluvat toiset lapset, oman ryhmän aikuiset, vanhemmat ja koko päiväkodin henkilöstö. Sosiaalinen verkosto edesauttaa yhteenkuuluvuuden tunteen rakentumista, joten varhaiskasvatuksella on suuri merkitys yhteenkuuluvuuden tunteen luomisessa ja kokemisessa (Juutinen, 2015, 160-161). Lapset leikkivät muiden kanssa, koska se on hauskaa, mutta myös sen takia, että he haluavat kuulua joukkoon (Helgesen, 2017, s. 3-4).

Laineen (2002) mukaan lasten välisissä vertaissuhteissa ominaista ovat vertaisryhmän hyväksyntä ja torjunta. Näin ollen lasten välille alkaa jo varhaiskasvatuksessa kehittyä ikään kuin arvojärjestyksellisiä sosiaalisia rakenteita, jotka tarkoittavat sitä, että pienetkin lapset eivät pidä vertaisiaan samanarvoisina. He kykenevät itse arvioimaan kenestä he pitävät ja kenestä eivät (Laine, 2002, s. 13-14). Ryhmään kuulumisen tarve ja ahdistus siitä, että syrjäytyy muista,

voivat edesauttaa kiusaamisyhteisön syntymistä (Helgesen, 2017, s. 6). Näitä ajatuksia tukee myös Revon (2015b) huomiot siitä, että nimenomaan hyväksynnän tarve leimaa lasten välisiä vertaissuhteita (Repo, 2015b, s. 123).

Lasten vertaisryhmän sisällä tapahtuu usein samansuuntaista arviointia vertaisten välillä, mikä johtaa siihen, että jokaiselle lapselle muodostuu oma sosiaalinen asemansa vertaisryhmässä (Laine, 2002, s. 13-14). Vertaisryhmässä lapsi saa kokemuksia ryhmän muista jäsenistä, ja samalla muut lapset muodostavat kuvaa hänestä (Neitola, 2013, s. 105-106). Laineen (2002) mukaan lapset, joista pidetään ja joita moni pitää ystävänä, ovat ryhmän suosituimpia ja heidän seuraansa hakeudutaan paljon. Osa lapsista jää melko näkymättömäksi, kun taas joitakin peräti syrjitään, mikä johtaa nimenomaan ei-suosittujen lasten torjumiseen vertaisryhmässä. Lapsen kehitystä, sopeutumista varhaiskasvatukseen sekä myöhemmin koulumotivaatiota tukee hyväksyty ja pidetty olo vertaisryhmässä, kun taas lapsen kokemukset olevansa ei-hyväksyty ja ei-pidetty, ovat kehityksellisiä riskitekijöitä (Laine, 2002, s. 13-16). Lapsen sosiaalinen asema vaikuttaa hänen osallisuuteensa, mukaan pääsyynsä ja vuorovaikutukseensa ryhmässä (Neitola, 2013, s. 106). Kun lapsen sosiaalinen asema on muodostunut vertaisryhmässä, sitä on vaikeaa tai lähes mahdotonta muuttaa myöhemmin (Salmivalli, 2005, s. 33).

Miksi sitten tietyt lapset hyväksytään ryhmään ja toiset torjutaan tietoisesti? Hyvillä vuorovaikutustaidoilla on todettu olevan yhteys siihen, että tulee oman vertaisryhmänsä hyväksymäksi (Laaksonen, 2014, s. 20). Laineen (2002) mukaan myös erityisesti lapsen sosiaalinen asema on kytköksissä mukaanpääsyyn yhteisiin toimiin: heikossa sosiaalisessa asemassa olevat ja ei-pidetyt lapset joutuvat usein torjutuiksi. Usein torjutut lapset haluaisivat osallistua toimintaan ja kuulua ryhmään, mutta muut vertaiset välttelevät, syrjivät ja poissulkevat heitä esimerkiksi yhteisistä leikeistä. Edellä mainittu käytös aiheuttaa myös rajanvetoa vaikutusmahdollisuuksiin vertaisryhmän suosittujen lasten sekä torjuttujen ja syrjään jääneiden lasten välillä. Suosituilla lapsilla on vertaisryhmässä laajemmat toiminta- ja vaikutusmahdollisuudet kuin torjutuilla lapsilla (Laine, 2002, s. 16;21). Laaksonen (2014) mukaan lapsen osallistumiseen ja toimintaan vertaisryhmässä vaikuttavat vertaisryhmän hyväksyntä ja torjunta, lapsen motivaatio vuorovaikutukseen, vuorovaikutustaidot ja aikuisen tuki (Laaksonen, 2014, s. 20).

Salmivallin (2005) mukaan lapsen saadessa jatkuvasti torjuvaa käyttäytymistä muilta vertaisilta, alkaa hän itsekin helposti nähdä itsensä sosiaalisesti negatiivisessa valossa, jopa sosiaalisesti epäonnistuneena yksilönä. Torjutuilla lapsilla kasvaa riski jäädä ulkopuolelle, kokea yksinäisyyden tunteita ja joutua kiusatuksi. Lisäksi torjumisen kokemukset ovat usein yhteydessä

kouluvaikeuksiin, tunne-elämään ja käyttäytymisen ongelmiin myöhemmin elämässä (Salmivalli, 2005, s. 33;44). Salmivallin ajatuksia tukee myös Laaksonen (2014), jonka mukaan torjutuksi tuleminen ennustaa negatiivista vuorovaikutustaitojen kehittymistä. Jatkuva vertaisryhmän ulkopuolelle jääminen vähentää lapsen mahdollisuuksia saada positiivisia vuorovaikutuksen kokemuksia. On vaarana, että lapsen on jatkossakin yhä vaikeampi päästä mukaan ryhmän toimintaan, jos negatiivinen torjumisen kierre jatkuu kauan (Laaksonen, 2014, s. 20).

Varhaiskasvatuksen henkilöstöllä on suurin vastuu siitä, että ryhmästä saadaan yksi iso yhteisö, koska lapsilla on luontainen taipumus muodostaa keskenään pienyhteisöjä, mikä taas osaltaan lisää torjutuksi tulemisen riskiä osalla lapsilla (Marjanen, Ahonen & Majoinen, 2013, s. 66). Myös Vasu (2018) tuo ilmi varhaiskasvatuksen henkilöstön tehtävän tukea lasten välisten vertaissuhteiden syntyä ja hyvää vuorovaikutusta sekä rohkaista lapsia toimimaan ryhmän jäsenenä (Opetushallitus, 2018, s. 30).

5.3 Roolit kiusaamistilanteissa

Usein kiusaamisesta puhuttaessa, siihen liitetään tai siitä tunnustetaan vain kiusaajan ja kiusatun roolit. Revon (2015b) mukaan on kuitenkin tutkittu, että kiusaaminen on ryhmäilmiö, johon osallistuu yleensä aina monta eri osapuolta. Kiusaaminen herättää mielenkiintoa muissa ryhmän jäsenissä ja osa antaa jopa hyväksyntänsä kiusaajalle. Vastaavasti ryhmää kiinnostaa myös kiusatun reaktio, ja osa lapsista osallistuu suoraan kiusaamistilanteisiin, kun taas muut osallistuvat antamalla kiusaamiselle hyväksynnän olemalla puuttumatta tilanteeseen. Kiusaajan ja kiusatun lisäksi kiusaamistilanteisiin voidaan siis liittää myös kiusaajan apurin ja vahvistajan, kiusatun puolustajan, sivustaseuraajan sekä kiusaaja-uhurin roolit (Repo, 2015b, s. 46; 85).

Aikaisemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että kiusaajan ja kiusatun lisäksi muiden roolien tunnistaminen on haastavampaa, mitä pienemmät lapset ovat kyseessä (Salmivalli, 1998, s. 52). Revon (2015b) tutkimus kuitenkin osoitti, että kiusaaminen näyttäytyy ryhmäilmiönä jo varhaiskasvatuksessa ja erilaiset roolit ovat havaittavissa jo 3-6-vuotiaiden lasten kesken. Ryhmäilmiö korostuu etenkin suurissa poikavoittoisissa ryhmissä, joissa kiusaajan puolelle kertyy vahvistajia. Voidaan siis todeta, että kiusaamisen ryhmäilmiön piirteet ovat lähtöisin jo varhaiskasvatuksen vertaisryhmistä. (Repo, 2015b, s. 85).

Salmivallin (1998), Laineen (2002) ja Höistadin (2003) mukaan kiusaaja on kiusaamistilanteessa aloitteen tekijä, mukaan yllyttäjä tai jopa pakottaja. Kiusaajan luonteelle on usein tyypillistä ulospäinsuuntauneisuus, dominoivaisuus sekä vahva persoonallisuus, mutta poikkeuksia on kuitenkin niin paljon, ettei suoraa linjausta kiusaajan luonteenpiirteistä voida sanoa (Höistad, 2003, s. 107-108; Laine, 2002, s. 24; Salmivalli, 1998, s. 52). Salmivalli (1998) lisää, että kiusattu on päinvastaisessa asemassa kiusaajan kanssa. Hän on systemaattisen, jatkuvan ja toistuvan häirinnän kohteeksi joutunut lapsi, jonka kiusaajat usein näkevät helposti loukattavaksi ja alistettavaksi. Kiusaajan apuri toimii ikään kuin kiusaajan seuraajana tai avustajana, ja vaikkei hän itse kiusaamista aloitakaan, lähtee hän siihen helposti mukaan. Vahvistajan roolissa oleva antaa usein positiivista palautetta kiusaajalle. Hän saattaa esimerkiksi toimia yleisönä, nauraa vieressä tai kannustaa kiusaajaa. Puolustaja on se, joka usein ainoana asettuu kiusaamistilanteissa kiusatun puolelle. Hän voi pyrkiä saamaan toiset lopettamaan kiusaamisen tai muutoin tukea kiusattua lasta. Sivustaseuraaja on nimensä mukaan ulkopuolinen, joka ei puutu tilanteeseen juuri millään tavalla vaan pysyttelee siitä sivummalla (Salmivalli, 1998, s. 52). Kiusaajauhri on lapsi, joka aggressiivisen käyttäytymisensä takia joutuu muun vertaisryhmän torjutuksi (Repo, 2015b, s. 49).

Salmivallin (1998) mukaan se minkä roolin lapsi omaksuu kiusaamistilanteissa, riippuu hänen omista käyttäytymisvalmiuksistaan- ja taipumuksistaan, muiden odotuksista sekä omista persoonallisuudenpiirteistään. Roolit voivat kuitenkin olla vaihtuvia, ja eri ryhmässä eri aikaan lapsi saattaa omaksua selvästi normaalista poikkeavan roolin (Salmivalli, 1998, s. 67). Hamarusen (2012) mukaan on mahdollista, että lapsella on myös erilaiset roolit kodin ulkopuolella, mikä taas voi johtaa siihen, ettei kiusaajan vanhemmat voi hyväksyä heidän lapsensa olevan kiusaaja. Vanhempien tulee olla lapsen tukena ja turvana, kuitenkin väriä ja epäeettisiä tekoja puolustelematta. Kiusaamiseen puuttuminen on siis todella arvokas teko kiusaajan kasvun kannalta (Hamarus, 2012, s. 19). Salmivalli (2005) on todennut, että puolustamishalu kiusaamistilanteissa on sitä suurempaa, mitä pienemmistä lapsista on kyse. Puolustajien määrä ja puolustamishalu pienenevät mitä vanhemmaksi lapset kasvavat (viitattu lähteessä Repo, 2015b, s. 84).

5.4 Kiusaamiseen liittyvät haasteet pienten lasten parissa

Etenkin pienten lasten parissa on tärkeää tiedostaa se, etteivät kaikki lasten väliset riidat, nahistelut ja konfliktit ole kiusaamista. Riidat ja vastoinkäymiset kuuluvat luonnollisesti kaikkiin ihmissuhteisiin ja niiltä on lähes mahdotonta välttyä kokonaan (Repo, 2015b, s.38). Salmivalli

(2010) tuo ilmi lasten välienselvittelyiden kehitykselliset hyödyt. Lapsi oppii välienselvittelyiden avulla muun muassa tunnistamaan omia tunnereaktioitaan, hallitsemaan tunteitaan sekä selvittämään ja sopimaan riitoja (Salmivalli, 2010, s. 12). Lapset kuitenkin tarvitsevat aikuisen tukea välienselvittelyyn ja varhaiskasvatuksen henkilökunnan tulee tuntee lapsiryhmä niin hyvin, että on mahdollista tietää, kiusataanko jotain lasta järjestelmällisesti vai onko kyse esimerkiksi yksittäisestä hännämistilanteesta (Kirves & Stoor-Grenner, 2010, s. 17; Repo, 2015b, s. 38).

Kiusaamisesta puhuttaessa pienten lasten parissa haasteet kiusaamisen tahallisuuden arvioinnista nousevat usein esille. Revon (2015a) mukaan erityisesti pienten lasten kohdalla kiusaamisen tahallisuutta voi olla vaikea tulkita ja selvittää. Esimerkiksi jonkun lapsen poissulkeminen ryhmän ulkopuolelle saattaa tapahtua tiedostamatta ja syynä voi olla esimerkiksi se, ettei ulkopuolelle jäänyt lapsi halua noudattaa ryhmässä sovittuja normeja tai käyttäytyä ryhmän halutulla tavalla. Tällainen käytös voi olla tahallista joidenkin lasten kohdalla, mutta on myös mahdollista, että kyseinen käyttäytyminen on rakentunut kulttuurisesti ilman ymmärrystä siitä, mitä syrjivästä käytöksestä voi seurata. (Repo, 2015a, s. 11-12). Myös Kirves ja Stoor-Grenner (2011) ovat todenneet vaikeaksi arvioida, milloin lapset tiedostavat heidän toimintansa loukkaavan vai vahingoittavan toista (Kirves & Stoor-Grenner, 2011, s. 4). Näitä tuloksia tukevat Cantellin (2010) ajatukset siitä, että aina esimerkiksi kiusaaja ei edes tajua kiusanneensa toista ja hän voi olla aidosti hämmästynyt siitä, että joku oli loukkaantunut tai pelästynyt hänen käyttöksensä vuoksi. Usein selitykseksi nousee se, että kiusaaja on ajatellut tilanteen olevan vain leikkiä, jota ei kannattaisi ottaa vakavasti (Cantell, 2010, s. 108). Etenkin tällaisissa tilanteissa varhaiskasvatuksen opettajan velvollisuus puuttua kiusaamistilanteisiin korostuu.

Repo (2015b) on tuonut ilmi ristiriitaisia tutkimustuloksia siitä, kannattaako pienten lasten välistä kiusaamista mitata tekojen tahallisuudella. Osa tutkijoista on sitä mieltä, että tahallisuuden sijasta lasten kiusaamista tulisi mitata tekojen toistuvuuden ja keston kautta, koska pienten lasten moraalista kykyä, empatiataitojen tasoa ja tekojen tietoisuutta on vaikea mitata lasten yksilöllisen kehityksen vuoksi. Muun muassa Revon (2015b) tutkimus on kuitenkin osoittanut, että varhaiskasvatuksen henkilöstö pystyi melko hyvin arvioimaan tekojen tarkoituksellisuutta. Hänen tutkimuksessaan tuli ilmi muun muassa se, että jo 5-vuotiaat osasivat järjestelmällisesti suojata kiusaamisensa varhaiskasvatuksen henkilöstöltä. Tutkimukseen osallistunut varhaiskasvatuksen henkilöstö oli sitä mieltä, että jos lapsi tarkkailee kiusaamistilanteen aikana sitä, näkeekö aikuinen tilannetta, teon täytyy olla jossain määrin tietoinen ja lapsi todennäköisesti tietää toimivansa väärin (Repo, 2015b, s. 45). Revon tutkimusta tukee myös Kirveksen ja Stoor-

Grennerin (2010) tutkimus, jonka mukaan tutkimukseen osallistuneen varhaiskasvatuksen henkilöstön mielestä jo pieni lapsi on tietoinen teoistaan. Heidän mielestään tekojen tietoisuus alkaa kehittyä jo 3-vuotiaasta eteenpäin ja jo 6-vuotiaat tietävät toimineensa toisia kohtaan väärin (Kirves & Stoor-Grenner, 2010, s. 14). Näyttää siltä, että tahallisuuden arvioiminen on aina riippuvainen itse arvioijasta ja näin ollen kiusaamisen tahallisuuden mittaaminen lasten parissa osoittautuu hyvin haasteelliseksi.

Lisäksi kiusaamisen määrittelemisen voi olla ongelmallista, koska jokainen ihminen kokee kiusaamisen omalla tavallaan. Kirves ja Stoor-Grenner (2011) ovat tuoneet ilmi etenkin koulukiusaamiseen liittyneiden tutkimusten ongelmallisuuden, sillä heidän mukaansa tutkimukset perustuvat usein siihen, että tutkimuksissa ensin määritellään mitä kiusaaminen on ja vasta sen jälkeen pyydetään lapsia arvioimaan ovatko he tai muut kokeneet kiusaamista. Tällaisessa tyylissä on etuna se, että tuloksia on helppo vertailla muihin tutkimuksiin mutta harvoin tutkimustulokset perustuvat lasten omiin käsityksiin kiusaamisesta. Riskinä on se, että monenlainen lasten mielestä loukkaava tai vahingoittava käyttäytyminen jää tutkijoiden laatiman kiusaamisen määritelmän ulkopuolelle (Kirves & Stoor-Grenner, 2011, s. 3). Näin ollen kiusaaminen ei aina välttämättä tule esille, saati sitten kulkeudu aikuisten korviin, koska lapsi ei välttämättä osaa yhdistää häneen kohdistuvaa kiusaamista nimenomaan kiusaamiseksi. On myös todettu, että mitä vanhempi lapsi on kyseessä, sitä helpommin hän saattaa jopa vähätellä itseensä kohdistuvaa loukkaavaa käytöstä (Höistad, 2003 s. 102).

Koulukiusaamistutkimuksissa saadut kiusaamisen määritelmät ovat usein sovellettavissa myös varhaiskasvatukseen, mutta muun muassa Revon (2015b) mukaan kaikkia koulukiusaamiseen liittyviä keskusteluja ja toimintoja ei pystytä rinnastamaan suoraan pienten lasten pariin. Koulukiusaamisessa keskiössä on kiusaamistilanteisiin puuttuminen ja niiden selvittely eri mallien avulla, kun taas varhaiskasvatuksessa korostuu enemmän kiusaamisen ennaltaehkäisy (Repo, 2015b, s. 13).

6 Kiusaamisen vaikutukset lapsen hyvinvointiin

Vasussa (2018), Esiopsissa (2014), Varhaiskasvatuslaissa (540/2018) ja YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa on kirjattu lapsen oikeus kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin. Valtakunnallisen varhaiskasvatusta ohjaavan asiakirjan (Vasun) arvoperustaan kuuluu jokaisen lapsen oikeus hyvinvointiin, huolenpitoon ja suojeluun. Myös Varhaiskasvatuslakiin on kirjattu varhaiskasvatuksen yhdeksi keskeiseksi tavoitteeksi edistää jokaisen lapsen hyvinvointia lapsen iän ja kehityksen mukaisesti (Opetushallitus, 2018, s. 20; 2014, s. 16; Varhaiskasvatuslaki, 540/2018, 3§; YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimus, 1989). Hyvinvointi ja turvallisuus ovat jokaisen perusoikeus, jotka turvaamalla tuetaan lasten tervettä kasvua ja kehitystä (Hamarus, 2012, s. 86).

6.1 Hyvinvointi

Hamarus (2012) tuo tekstissään ilmi Erik Allardtin (1976) kehittämän hyvinvoinnin määritelmän, jonka mukaan hyvinvointi on saavutettu tila, jossa ihminen on tyydyttänyt keskeiset perustarpeensa. Perustarpeet voidaan Allardtin mukaan jaotella aineellisiin ja ei-henkilökohtaisiin tarpeisiin, sosiaalisiin suhteisiin ja identiteettiin liittyviin tarpeisiin sekä itsensä toteuttamiseen, yhteiskunnan integroitumiseen ja luonnon kanssa tasapainossa elämiseen. Ihmisen hyvinvoinnin nähdään sirpaloituneen, jos ihmisen perustarpeet eivät jollain edellä mainitulla osa-alueella toteudu. Niin ikään erityisesti kiusaaminen rikkoo voimakkaasti kaikkia hyvinvoinnin peruselementtejä (viitattu lähteessä Hamarus, 2012, s. 88).

Hamaruksen (2012) ja Hännikäisen (2017) mukaan hyvinvointi voidaan jaotella myös fyysiseen, psyykkiseen, sosiaaliseen sekä taloudelliseen ja kognitiiviseen hyvinvointiin. Lapsista puhuttaessa korostuvat yleensä fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen hyvinvointi. Fyysisen hyvinvoinnin perustana ovat muun muassa riittävä lepo, asianmukainen ravinto ja liikunta, kun taas psyykinen hyvinvointi tarkoittaa realistista minäkuvaa, hyvää itsetuntoa ja mielenterveyttä. Onnellisuuden ja tyytyväisyyden kokemukset korostuvat psyykkisessä hyvinvoinnissa ja sitä aletaan rakentaa heti syntymästä lähtien. Usein varhaiskasvatuksessa arvioidaan lapsen psyykkistä hyvinvointia havainnoimalla lapsen ei-kielellistä ilmaisua. Arvioitavia ei-kielellisiä ilmaisuja ovat muun muassa ilmeet, eleet, tyytyväisyys, riemukkuus sekä kiinnostus muita ihmisiä ja ympäröivää maailmaa kohtaan. Sosiaalinen hyvinvointi lomittuu voimakkaasti psyykkiseen hyvinvointiin, koska sillä tarkoitetaan kompetenssia liittyä ja kuulua yhteisöihin sekä toimia vastavuoroisesti muiden kanssa. Myös sosiaalinen hyvinvointi alkaa rakentua jo varhaislapsuudessa ja vähitellen lapsi sosiaalistuu yhteiskuntaan ja kasvaa osaksi sitä. Varhaiskasvatuksessa

kasvattajan ja lapsen välisen hyvän vuorovaikutussuhteen merkitys korostuu, sillä se ja luottamus toimivat kulmakivinä lapsen turvallisuuden ja näin ollen myös hyvinvoinnin tunteelle. Kiusaaminen rikkoo automaattisesti lapsen hyvinvointia ja sillä on hyvin vahingoittava vaikutus lapsen elämään. Jotta lapsi voi tuntea itsensä hyvinvoivaksi ja rakastetuksi varhaiskasvatuksen ympäristössä, täytyy kaikkeen kiusaamiseen puuttua ja tehdä ennaltaehkäisevää työtä kiusaamisen eteen (Hamarus, 2012, s. 88-89; Hännikäinen, 2017, s. 55-56).

6.2 Kiusatun näkökulma

Kiusatuksi joutuminen on aina vakava kehityksellinen riski ja se vaikuttaa sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä haitallisesti lapsen kokonaisvaltaiseen kasvuun (Neitola, 2010, s. 218; Salmivalli, 2010, s. 25). Kiusaamistilanteissa vallitseva kiusaajan ja kiusatun välinen epätasaväisyys johtaa usein kiusatun negatiiviseen minäkäsitykseen ja kiusattu voi tuntea muun muassa häpeää, syyllisyyttä, epäoikeudenmukaisuutta, vihaa tai inhoa sekä itsetunnon heikkenemistä (Hamarus, 2012, s. 54). Revon (2015b) mukaan varhaiskasvatuksessa alkaneen kiusaamisen pitkäaikaisia vaikutuksia ei olla vielä tutkittu, mutta voidaan perustellusti todeta, että jos kiusaaminen alkaa jo alle kouluikäisenä, seuraukset eivät ainakaan ole lievempiä kuin koulukiusaamisessa. Jos lapsi joutuu kiusaamisen kohteeksi varhain, hänelle syntyy käsitys siitä, että kiusaaminen on osa elämää, mikä taas vaikuttaa suoraan lapsen identiteetin rakentumiseen. Lapsi voi jopa ajatella, että kiusaaminen on osa häntä. Vaikka alle kouluikäisenä alkaneen kiusaamisen pitkäaikaisvaikutuksia ei olla vielä tutkittu, voidaan sanoa, että varhaiskasvatuksessa koettu kiusaaminen heijastuu todennäköisesti ainakin lapsen koulunkäyntiin (Repo, 2015b, s. 14-15). On kuitenkin huomioitava se, että kiusaamisen ja sen vaikutusten kokeminen vaihtelevat yksilöiden välillä ja kiusaaminen on aina subjektiivinen kokemus. Toiset loukkaantuvat herkemmin kuin toiset ja joitain kovakaan kohtelu ei tunnu haittaavan (Hurme & Kyllönen, 2014, s. 129). Kiusaamista ja siitä aiheutuvia haittoja ei saisi silti missään tilanteessa vähätellä.

Etenkin pitkäaikainen ja jatkuva kiusaaminen voi aiheuttaa kiusatulle monenlaista sopeutumattomuutta kuten epäluottamusta, pelkoa, turvallisuuden tunteen vähenemistä, välttelyä, vetäytymistä ja yksinäisyyden tunteita (Laine, 2002, s. 26). Salmivalli (2010) lisää kiusaamisen yhteyden myös ahdistuneisuuteen, huonoon itsetuntoon ja kielteiseen minäkuvaan sekä masentuneisuuteen (Salmivalli, 2010, s. 26). Revon (2015b) mukaan kiusaamisessa on kyse myrkyllisestä

vuorovaikutussuhteesta, joka muuttuu ajan kuluessa yhä vihamielisemmäksi ja epätasavertaisemmaksi. Pitkään jatkuneessa kiusaamisessa kiusatun ihmisarvo kyseenalaistuu ryhmässä ja hän voi jopa itse ajatella olevansa syyppää kiusaamiseen (Repo, 2015b, s. 14).

Salmivallin (2010) mukaan on selvää, että kiusaamisen kestolla on yhteys sen vahingollisiin vaikutuksiin, ja että kiusaaminen on usein pysyvä tilanne. On voitu osoittaa, että pitkään kiusatuilla henkilöillä ilmenee psykososiaalisia ongelmia kuten ahdistuneisuutta ja epävarmuutta vielä senkin jälkeen, kun kiusaaminen on loppunut (Salmivalli, 2010, s. 25;28-29). Myös Revon (2015b) mukaan muut tutkimukset ovat osoittaneet, että lapsena kiusatuksi joutuneet henkilöt kokevat todennäköisemmin myöhemmin elämässään heikkoa itsetuntoa, masentuneisuutta ja jopa itsetuhoisia ajatuksia. Kiusatuksi ja vertaisryhmästä eristetyksi joutuminen sekä toimintamahdollisuuksien epääminen vuodesta toiseen ovat tilanteina erittäin traumaattisia (Repo, 2015b, s. 14).

Salmivalli (2010) on osoittanut, että kiusatun lapsen muut vertaissuhteet voivat olla merkityksellisiä tekijöitä kiusaamisen vaikutuksille. Jos lapsella on kiusaamisesta riippumatta edes yksi vertais- tai ystävyys suhde, jossa hän voi kokea hyväksyntää, kiusaamisen vaikutukset eivät todennäköisesti ole niin järkyttäviä myöhemmän elämän kannalta. Myös kodin sekä läheisten tuki ja turva suojaavat lasta. Sen sijaan lapsella, jolla ei ole yhtään merkityksellistä vertaissuhdetta tai kodin tukijoukkoja, kiusaamisen vaikutukset voivat olla hyvin vahvoja jo lyhyellä aikavälillä (Salmivalli, 2010, s. 29-30).

6.3 Kiusaajan ja muun vertaisryhmän näkökulma

Kiusatun lisäksi kiusaaminen vaikuttaa negatiivisesti myös kiusaajaan ja koko vertaisryhmään, jossa kiusaamista tapahtuu. Sekä kiusattu että kiusaaja ovat kiusaamisen uhreja, sillä molemmat ovat ajautuneet ongelmalliseen tilanteeseen, joka tekee elämästä vaikeampaa kuin muilla. Muun muassa huonon itseluottamuksen on todettu olevan yhteistä sekä kiusatulle että kiusaajalle (Höistad, 2003, s. 108). Kirveksen ja Stoor-Grennerin (2011) mukaan kiusaamisen negatiiviset vaikutukset kiusattuun ja kiusaajaan ovat ilmiselviä. Kiusaaminen kuitenkin vaikuttaa heidän lisäksi myös muihin lapsiin, sillä tällaiseen vertaisryhmään on rakentunut turvaton ilmapiiri (Kirves & Stoor-Grenner, 2011, s. 1).

Vaikka kiusaamisen aiheuttamat kehitykselliset riskit liitetään usein kiusattuun, myös kiusaajan terve kasvu ja kehitys ovat vaarassa. Revon (2015b) mukaan lapsilla, jotka kiusaavat muita on

suurempi riski ajautua epäsosiaaliseen käyttäytymiseen myöhemmin elämässään, kuten rikoksiin ja päihteiden käyttöön. Toisin sanoen, heillä on kasvanut riski syrjäytyä kokonaan muusta yhteiskunnasta (Repo, 2015b, s.14). Myös Salmivalli (2010) on nostanut esille Dan Olweuksen (1991) kuuluisan seurantatutkimuksen, jonka mukaan moni pitkäaikainen kiusaaja päätyi myöhemmässä elämässään rikolliselle ja antisosiaaliselle elämänpolulle (viitattu lähteessä Salmivalli, 2010, s. 30).

Myös Hamarus (2012) on todennut sen, että ellei kiusaamiseen puututa, lapsi omaksuu sosiaalisten suhteiden hallitsemisen kyseenalaisella tavalla ja todennäköisesti hyödyntää opittuja keinoja myös tulevaisuudessa (Hamarus, 2012, s. 19). Tätä tukee myös Salmivallin (2010) toteamus, jonka mukaan kiusaajalla on kasvanut riski jatkaa aggressiivista ja toisia alistavaa käytöstä myöhemmin, mikäli kiusaamiseen ei puututa (Salmivalli, 2010, s. 30). Revon (2015b) mukaan lapsi, joka kiusaa muita on joko oppinut vääränlaisia toimintatapoja tai hänen itsehillinnän taitonsa eivät ole vielä kehittyneet tarpeeksi (Repo, 2015b, s. 28). Salmivallin (1998) mukaan kerran omaksutut roolit ovat hyvin pysyviä, ja jos lapsi on kiusannut muita tietyssä ryhmässä, hän todennäköisesti on kiusaaja lähes missä tahansa ryhmässä (Salmivalli, 1998, s. 67). Kiusaajalla on oikeus pedagogiseen ohjaukseen, joka auttaa hänet pois vääristä ja muita loukkaavista toimintatavoista, ja jotta kiusaaminen ei jatkuisi myöhemmin esimerkiksi koulussa tai jopa aikuisiällä (Repo, 2015b, s. 28)

Kiusaamistilanteet voivat olla raskaita myös niille lapsille, jotka eivät suoranaisesti osallistu kiusaamiseen. Lapset eivät välttämättä uskalla tai pysty puuttumaan asiaan, saatikka kertoa siitä aikuiselle (Cantell, 2010, s. 108). Halu kertoa aikuiselle on kuitenkin hyvin pitkälti kytköksissä lapsen ikään, niin kuin aikaisemmin kävi ilmi. Kirveksen ja Stoor-Grennerin (2010) tutkimus osoitti, että lapset kertoivat kiusaamistilanteista herkästi varhaiskasvatuksen henkilökunnalle ja joissain ryhmissä oli havaittavissa jopa ”poliisi”, joka raportoi kaikki pienetkin kiusaamis- tai konfliktitilanteet aikuisille (Kirves & Stoor-Grenner, 2010, s. 43). Repo (2015b) on puolestaan todennut, että mikäli kiusaaja on saanut tukea ja ihailua vertaisiltaan, koko vertaisryhmän turvallisuus koettiin huonoksi. Kiusaaminen muodostuu varhaiskasvatuksen tasa-arvon, tasavertaisuuden ja moraalin toteutumisen vakavaksi esteeksi niin kiusatulle, kiusaajalle kuin niille lapsille, jotka joutuvat todistamaan toisen ihmisen kunnioituksen puutetta tai ihmisarvon loukkaamista (Repo, 2015b, s. 37; 84).

7 Kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen varhaiskasvatuksessa

Kiusaamisen välittömän puuttumisen ja sen systemaattisen ehkäisyn merkitystä ei voi koskaan korostaa liikaa. Jokaisella lapsella on oikeus turvalliseen varhaiskasvatusympäristöön, jossa kiusaamista ei hyväksytä missään muodossa, millään tavalla. Kenenkään lapsen ei tulisi joutua kohtaamaan kiusaamista varhaiskasvatuksen vertaisryhmässä, oli sitten kyse lapsen päivittäisestä, omasta vertaisryhmästään, tai mahdollisesti varhaiskasvatustyöryhmästä. Näitä ajatuksia tukee muun muassa Levenen ja Tamburrinon (2013) artikkeli, jonka mukaan tutkijat, kouluttajat, ohjelmien kehittäjät ja lasten kanssa työskentelevät ammattilaiset korostavat ennaltaehkäisevän työn merkitystä lasten hyvinvoinnin kannalta. Varhainen ehkäisy on tärkeää, sillä jos kiusaamista pääsee syntymään jo pienten lasten parissa, ennustaa se tulevaisuuden ongelmia myöhemmin (Levine & Tamburrino, 2013, s. 271). Revon (2015b) mukaan varhaiskasvatuksen tulee olla lapselle turvallinen paikka, jossa lapsi ei koe vertaissuhteitaan pelottaviksi. Kiisaaminen on sellainen asia, minkä kohtaamista lapsi ei voi etukäteen harjoitella ja siihen puuttuminen on aina aikuisen tehtävä (Repo, 2015b, s. 10). Vasu (2018) velvoittaa, että kiisaaminen tunnistetaan, siihen puututaan ja sitä ehkäistään suunnitelmallisesti varhaiskasvatuksessa (Opetushallitus, 2018, s. 31).

Revon (2015b) mukaan varhaiskasvatuksen konteksti on siitä hedelmällinen paikka puuttua kiusaamiseen ja ehkäistä edes sen syntymistä, koska aikaisin alkaneet haasteet vertaissuhteissa eivät välttämättä ole lopullisia ja niihin on helpompi vaikuttaa varhaisessa vaiheessa. Laadukkaassa varhaiskasvatuksessa on kyse siitä, että jo alkaneita kehityspolkuja pystytään vielä muuttamaan eri suuntaan (Repo, 2015b, s. 15). On selvää, että kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen ovat sitä helpompia, mitä varhaisemmassa vaiheessa kiisaaminen sillä hetkellä on. Kirves ja Stoor-Grenner (2011) tukevat Revon (2015b) ajatusta siitä, että varhaiskasvatuksessa on vielä melko helppo vaikuttaa kiusaamiseen. Heidän mukaansa varhaiskasvatustyöryhmäikäisillä lapsilla kiusaamiseen liittyvät roolit eivät ole vielä kovin pysyviä, kiisaaminen ei ole jatkunut vuosia eikä pienillä lapsilla ole vielä niin monimutkaisia sosiaalisia suhteita kuin kouluikäisillä lapsilla. Lisäksi varhaiskasvatustyöryhmäikäisten lasten identiteetti ei yleensä ole ehtinyt muodostua kiusaajaksi tai kiusatuksi, ja näihin pystytään vielä vaikuttamaan aikuisenkin toimesta (Kirves & Stoor-Grenner, 2011, s. 19).

On tärkeää tiedostaa, että kiusaamisen ehkäisyyn ja siihen puuttumiseen ei ole olemassa yhtä oikeaa tapaa toimia. Kiusaamisen ehkäisyssä ja siihen puuttumisessa on keskeistä se, että kiu-

saamistilanteet tulevat aikuisten tietoon ja että aikuiset ovat herkkiä huomaamaan lapsia loukkaavan käytöksen. Pienet lapset luottavat aikuisen apuun ja aikuisen rooli on lapselle hyvin merkittävä. Taitava ja empaattinen aikuinen saa lapsille luottavaisen olon siitä, että heille uskalletaan tulla kertomaan asioista ilman suurta kynnystä (Kirves & Stoor-Grenner, 2011, s. 1; 19). Hamaruksen (2012) mukaan kiusaamista ilmenee miltei joka yhteisössä ja kiusaamisen olemassaolon kieltäminen estää puuttumasta siihen. *”Hyvä yhteisö myöntää, ottaa puheeksi ja puuttuu asioihin.”* (Hamarus, 2012, s. 19).

7.1 Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksen arjessa

Kuten aiemmin tuli ilmi, varhaiskasvatuksessa keskiössä on kiusaamisen ennaltaehkäisevä työ. Revon (2015b) mukaan tämä tarkoittaa sitä, että kiusaamisen ehkäisyn tarkoituksena ei ole pohdita sitä, oliko jokin tietty teko ”oikeaa” kiusaamista vai ei vaan tehtävänä on varmistaa, ettei vääristä teoista pääse kehittymään kiusaamista myöhemminkään. Koulun puolella taas kiusaamistilanteiden puuttumisessa keskitytään usein kiusaamisen seurauksiin ja rangaistuksiin sekä pyritään saamaan kiusaamiselle nollatoleranssi. Tällainen käytäntö ei suoraan sovellu pienten lasten pariin, koska he vasta harjoittelevat itsehillinnän, moraalien, empatian ja aggression hallinnan taitoja. Näitä taitoja ei opita hetkessä, vaan harjoittelu vaatii aikaa ja ohjausta (Repo, 2015b, s.13). Varhaiskasvatuksen kentällä on tärkeää tiedostaa, etteivät lapset kasva sosiaalisiksi itsestään vaan tämä kasvu vaatii oppimista ja opastusta (Neitola, 2010, s. 224).

Kiusaamisen ennaltaehkäisevä työ on aina lähtöisin varhaiskasvatuksen henkilöstöltä ja heillä on vastuu sen toteuttamisesta. On tärkeää, että kaikki lasten kanssa toimivat aikuiset sitoutuvat ja osallistuvat aidosti kiusaamisen vastaiseen työhön. Olennaista tässä työssä on tavoitteellinen ja tietoinen toiminta (Kirves & Stoor-Grenner, 2011, s. 1). Esiops (2014) edellyttää, että esiopetuksessa laaditaan kirjallinen suunnitelma kiusaamisen ehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi. Suunnitelmassa huomioidaan lasten keskinäisten vuorovaikutussuhteiden lisäksi myös lasten ja aikuisten väliset vuorovaikutussuhteet, ja molempia käsitellään yhteisö-, ryhmä- ja yksilötasolla. Jotta suunnitelma pysyy ajan tasalla, sitä tulee jatkuvasti päivittää, seurata ja arvioida. Vasussa (2018) ei kuitenkaan ole erillistä mainintaa tällaisen suunnitelman laatimisesta vaan kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen tuodaan esille yleisesti Vasun arvopohjassa. Erillisen suunnitelman laatiminen on paikallisesti päätettävä asia, joka näkyy tällöin mahdollisesti kaupungin varhaiskasvatussuunnitelmassa (Opetushallitus, 2014, s. 64-65; 2018, s. 35).

Kiusaamisen ehkäisyssä on kyse lasten kasvattamisesta tasa-arvoiseen yhteiskuntaan, jossa yksilöt tukevat ja kunnioittavat toisiaan. Tähän päästään opettamalla lapsille pelisääntöjä ja taitoja toisten kanssa toimimiseen (Repo, 2015b, s. 104). Kiusaamisen ehkäisy perustuu varhaiskasvatuksen henkilöstön ja lasten väliseen lämpimään vuorovaikutussuhteeseen, henkilöstön omien asenteiden tarkistamiseen ja suhtautumisiin jokaiseen lapseen sekä ymmärrykseen siitä, että henkilöstö itse vaikuttaa ilmiön olemassaoloon. Kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen tulisi nähdä koko lapsiryhmää koskevana toimintana, jonka periaatteina toimivat muun muassa oikeudenmukaisuus, tasa-arvo, sosiaalisten taitojen ja itsesäätelytaitojen harjoittelu, turvallisuus ja tunteiden huomioon ottaminen. Kiusaamisen ehkäisyä ja siihen puuttumista kannattelee arjen laadukas peruspedagogiikka (Kirves & Stoor-Grenner, 2011, s. 10; Repo, 2015b, s. 104-105). Lisäksi Vasun (2018) mukaan kiusaamisen ehkäisyssä on kyse ristiriitojen tunnistamisesta ja ratkaisemisesta lasten kanssa, vertaissuhteiden ja yhteisön hyvinvoinnin tukemisesta sekä lasten sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen harjoittelun ja kehittymisen tukemisesta (Opetushallitus, 2018, s. 31-32).

Cantellin (2010) mukaan kiusaamisen monimutkaisuuden vuoksi siihen ei ole olemassa helppoja ratkaisuja, vaan keinoja täytyy etsiä eri toimintatavoista. Kiusaamisen ehkäisyssä avainasemassa on varhaiskasvatuksen toimintakulttuuri, eli esimerkiksi se, mitä yhteisiä sääntöjä on olemassa, miten muita kohdellaan ja miten erilaisuuteen suhtaudutaan. Kiusaamiseen liittyviä ratkaisukeinoja tulisi käsitellä jatkuvasti lasten kanssa, vaikka kiusaaminen ei olisikaan sillä hetkellä ajankohtaista, sillä todennäköisesti kaikki ihmiset kohtaavat elämässään kiusaamistilanteita ja ratkaisukeinot niihin ovat usein samankaltaisia iästä tai tilanteesta huolimatta (Cantell, 2010, s. 111; 114). Myös Hurme ja Kyllönen (2014) ovat tuoneet esille varhaiskasvatuksen ryhmään luotujen sääntöjen merkityksen kiusaamisen ennaltaehkäisyssä. Sääntöjä mietittäessä olisi hyvä lähteä liikkeelle keskustelemalla lasten kanssa siitä, miten toisia ihmisiä kohdellaan ja mikä on oikein ja väärin. Tämän jälkeen säännöt tulisi laatia yhdessä lasten kanssa. On tärkeää huolehtia siitä, että jokainen lapsi ymmärtää säännöt, jotta niitä osataan noudattaa (Hurme & Kyllönen, 2014, s. 130).

Kiusaamisen ehkäisyssä on tärkeää panostaa toimintakulttuurin lisäksi myös lapsiryhmän ilmapiiiriin. Neitola (2010) tuo esille Laineen ja Talon (2002) sosiaalisen vuorovaikutuksen interventiomallin, jossa negatiivinen vuorovaikutuksen kehä pyritään katkaisemaan tukemalla lasten itsetuntoa. Empatiakyky, toisen asemaan asettuminen ja muut prososiaaliset taidot kuten jakaminen ja vuorottelu, kehittyvät parhaiten arjen vuorovaikutustilanteissa toisten lasten ja ai-

kuisten kanssa. Varhaiskasvatuksen henkilöstön näyttämä sosiaalisten taitojen malli on olennaista lasten oppimisessa. Lasten sosiaalisia taitoja edistää se, että varhaiskasvatuksessa käytetään yhteistoiminnallisia oppimisen keinoja, joissa sosiaaliset taidot pääsevät harjaantumaan (viitattu lähteessä Neitola, 2010, s. 226).

Kiusaamista tapahtuu lasten välisissä vertaissuhteissa, joten vertaissuhteiden tukemisen merkitystä kiusaamisen ennaltaehkäisevänä työnä ei voi liikaa korostaa. Cantellin (2010) mukaan on olemassa monia yksinkertaisia keinoja, joilla voidaan vaikuttaa lasten välisiin suhteisiin. Esimerkiksi istumapaikoilla, pienryhmävalinnoilla ja erilaisilla vastuutehtävillä voidaan ehkäistä kiusaamistilanteiden syntymistä tai jatkumista, kuitenkin niin, ettei lasten välisiä kohtaamisia estetä, vaan niihin kannustetaan ja niitä tuetaan tarvittaessa (Cantell, 2010, s. 114). Myös Repo (2015b) on nostanut lasten vertaissuhteiden monipuolisen tukemisen yhdeksi keskeiseksi kiusaamisen ehkäisyn osatekijäksi. Olennaista vertaissuhteiden tukemisessa on torjuttu tulehusten ehkäiseminen sekä lapsen aseman vahvistaminen ryhmässä. Varhaiskasvatuksessa tulisi luoda positiivisen vuorovaikutuksen kehä, johon kaikilla lapsilla on oikeus päästä, ja jossa heidän taitonsa vahvistuvat (Repo, 2015b, s. 152-153).

Keskeisiä varhaiskasvatuksessa opittavia sosiaalisia taitoja ovat muun muassa ryhmän jäsenenä oleminen, kuunteleminen, vuorottelu, jakaminen, tunteiden ilmaisu, auttaminen sekä itsesäätelyn ja aggression kontrollointi (Laine & Neitola, 2002, s. 105). Revon (2015b) mukaan nämä sosiaaliset taidot kehittyvät, kun lapsi saa paljon positiivista vuorovaikutusta. Tämän kautta lapsi oppii, kuinka muiden kanssa ollaan ja eletään, mikä puolestaan johtaa siihen, että lapsi osaa kohdata muut lapset lähtökohtaisesti positiivisesti. Vertaissuhteiden tukemiseen on monenlaisia keinoja, mutta pääsääntönä on se, että tukeminen tapahtuu aidoissa arjen tilanteissa, joissa lapsi pääsee itse toimimaan. Ryhmässä ja vertaissuhteissa toimimisen taitoja on hyvä opettaa esimerkiksi niin, että aikuinen on itse mukana lasten leikeissä (Repo, 2015b, s. 152-153). Usein lapset tarvitsevat tukea leikkien sujumiseen, leikkiroolien suunnitteluun ja leikkiin pääsemiseen, joten aikuisten olisi hyvä olla ajoittain mukana lasten leikitilanteissa (Neitola, 2010, s. 226).

Revon (2015b) mukaan varhaiskasvatuksen yksi tärkeimmistä tehtävistä on opettaa lapsia hallitsemaan omia negatiivisia tunteitaan sekä kehittää itsesäätelyn taitoja. Empatiataidot, moraalinen kehitys sekä itsesäätelyn ja itsehillinnän taidot ehkäisevät kiusaamisen syntymistä. Kaikki nämä taidot ovat opittavissa ja vääristä toimintatavoista voidaan oppia pois (Repo, 2015b, s. 27). Tätä tukee myös Neitolan (2010) ajatukset siitä, että ystävyys- ja vertaissuhteisiin sekä sosiaaliseen

kompetenssiin vaikuttavat tunteiden hallinta ja niiden oikeanlainen ilmaisu. Tunnetaidot ovat keskeisessä asemassa sosiaalisen statuksen määräytymisessä ja sosiaalisen kyvykkyyden rakentumisessa, mitkä vaikuttavat lasten myöhempäänkin elämään. Varhaiskasvatuksessa tunnetaitoja voi harjoitella niin arjen tilanteissa kuin draaman ja teatterin avulla. Tunnetaitoja tulee harjoitella jatkuvasti koko lapsiryhmän kanssa, koska tunnetaitoja tarvitaan läpi elämän. Sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen järjestelmällinen ohjaaminen lisää lasten kykyä ymmärtää itseään ja toisiaan sekä auttaa oman käyttäytymisen säätelyssä. Kun lapsi arvostaa itseään, osaa hän arvostaa myös muita (Neitola, 2010, s. 226-227).

7.2 Kiusaamiseen puuttuminen varhaiskasvatuksen arjessa

Kiusaamiseen puuttuminen on aina välttämätöntä niin kiusatun kuin koko lapsiryhmän sekä kiusaajan hyvinvoinnin kannalta. Revon (2015b) mukaan varhaiskasvatuksessa kiusaamiseen puuttuminen linkittyy vahvasti kiusaamisen ehkäisyn periaatteisiin. Kaikkiin lasten välisiin riitoihin on tärkeää puuttua, mutta puuttumisen keinot voivat olla hyvin erilaisia tilanteista riippuen. Oikeanlainen puuttumisen tapa edellyttää lasten tuntemista, sensitiivisyyttä ja tilanteen havainnointia. Pieni lapsi osaa jo ymmärtää aikuisen vakavasta suhtautumisesta sen, ettei hänen toimintansa ollut tilanteessa hyväksyttävää, ja Revon tutkimukseen vedoten, pienten lasten kiusaamistilanteet yleensä loppuvat kiusaamiseen puuttumisen jälkeen (Repo, 2015b, s. 204-205).

Kiusaamisen havaitseminen ja siihen puuttuminen voi olla suuri haaste aikuisille. Kiusaamisen muodot voivat olla niin hienovaraisia, äänetöntä viestintääkin, että aikuisen voi olla vaikea tunnistaa niitä (Cantell, 2010, s. 107-108). Repo (2015b) lisää puuttumisen haasteellisuuteen sen, että pienten lasten voi olla myös vaikea kertoa ja löytää sanoja kokemukselleen. Kiusaamistilanteiden tunnistamisen ja huomaamisen edellytyksenä on se, että lapsia kuunnellaan ja kuullaan aidosti sekä ollaan läsnä arjessa. Kiusaamistilanteisiin liittyy usein vallankäyttöä, jonka vuoksi kiusatun voi olla mahdotonta puolustaa itseään. Siksi on ehdottoman tärkeää, että tilanteisiin puututaan ja ne selvitetään alusta loppuun (Repo, 2015b, s. 207-208).

Lasten väliset konfliktit ja riidat on helppo ratkaista heti, mutta kiusaamisen selvittelyyn tarvitaan enemmän aikaa. Täytyy aidosti selvittää, mitä kiusaamisen taustalla on, jotta se voitaisiin kitkeä lopullisesti (Repo, 2015b, s. 205). Höistadin (2003) mukaan kiusaamiseen liittyy lähes aina valtaa, pelkoa, ryhmäpainetta ja kateutta. Vasta, kun lapsi tiedostaa vallitsevia taustatekijöitä, hän voi alkaa ymmärtää, miksi toimii niin kuin toimii. Ymmärryksen kautta on helpompi ottaa vastuuta myös omista teoistaan (Höistad, 2003, s. 64).

Kiusaamistilanteisiin puuttumiseen liittyy varhaiskasvatuksen puolella olennaisesti myös seuranta, jolla pyritään varmistamaan kiusaamisen loppuminen. Pienet lapset vielä harjoittelevat oikeanlaisia toimintatapoja, joten ei voida olettaa, että lapset oppivat yhden kerran huomautuksen jälkeen toimimaan eri tavoin (Repo, 2015b, s. 208-209). Kirves ja Stoor-Grenner (2011) toivat esille sen, että on tärkeää luoda kiusaamiseen puuttumiseen sellainen rakenne, että kaikki osapuolet tietävät miten toimitaan. Vanhempien tulee tietää, keneen olla yhteydessä, miten varhaiskasvatuksen henkilöstö selvittää tilanteen, miten heitä informoidaan, miten vanhemmat osallistuvat välien selvittelyyn ja miten tilannetta seurataan. Varhaiskasvatuksen henkilöstön on aina puututtava kaltoinkohteluun ja selvitettävä tilanteen kunnolla, jotta kiusaaminen saataisiin loppumaan (Kirves & Stoor-Grenner, 2011, s. 20). Varhainen kiusaamiseen puuttuminen lisää lasten psykologista, sosiaalista ja fyysistä turvallisuutta, ja turvallinen oppimisympäristö on merkittävä tekijä lasten terveessä kasvussa ja kehityksessä (Repo, 2015b, s. 15).

7.3 Varhaiskasvatuksen henkilöstön asenteet kiusaamisen vastaisessa työssä

Kiusaamisen vastaisessa työssä on aina tavoitteena jokaisen lapsen hyvinvointi. Se edellyttää tietoista pohdintaa ja tekoja siitä, millaisessa ilmapiirissä haluaa lasten kasvavan. Varhaiskasvatuksen henkilöstö vaikuttaa tekemisillään, tekemättä jättämisillään, asenteillaan, eleillään, ilmeillään ja olemuksellaan siihen, millaiseksi ilmapiiri heidän ympärilleen muodostuu (Repo, 2015b, s. 205). Aikuisten esimerkillä ja keskinäisellä kunnioituksella voidaan välittää lapsille sellaisia arvoja, joiden avulla he oppivat myöhemmin elämässään arvostamaan ja huolehtimaan toinen toisistaan (Kirves & Stoor-Grenner, 2010, s. 44).

Jotta kiusaamisen vastaista työtä voidaan lähteä rakentamaan, tulee varhaiskasvatuksen henkilöstön ensin tiedostaa se, että heidän omat asenteensa ovat suoraan yhteydessä koko lapsiryhmään. Muun muassa Höistad (2003) on tuonut ilmi, että aikuisten asenteet muuttuvat myös lasten asenteiksi. Se, mitä henkilöstö lapselle sanoo ja mitä lapsesta puhutaan, on hyvin merkityksellistä, koska lapset ottavat näistä sanomisista vaikutteita ja omaksuvat ne myös omiksi asenteikseen. Etenkin pienet lapset kokevat aikuisten asenteet totuuksina, joten karkeasti voidaan sanoa, että lapset tulevat siksi, mitä aikuiset sanovat heidän olevan (Höistad, 2003, s. 33). Myös Laine ja Neitola (2002) ovat havainneet aikuisten asennoitumisen olevan yhteydessä lasten muodostamiin mieltymyksiin ja mielipiteisiin itsestään ja vertaisistaan. Erityisesti opetta-

jiien kielteinen huomio syrjäytymisriskissä olevaan lapseen saattaa nostaa kyseisen lapsen ongelmat myös muille lapsille tavallista silmiinpistävimiksi ja helpommin havaittavaksi, mikä taas johtaa helposti lapsen negatiiviseen leimautumiseen (Laine & Neitola, 2002, s. 102).

Höistadin (2003) mukaan lapsi vastaanottaa jatkuvasti käsityksiä itsestään niin suoralla sanomisella kuin kuulemalla muualta. Asioita voidaan viestittää myös esimerkiksi kehon kielellä, minkä vuoksi varhaiskasvatuksen henkilöstön on kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, miten ja mitä viestittää lapsille tarkoituksella ja tarkoituksettomasti. Pienikin ele, silmien pyörittely tai huokailu, ilmaisee negatiivista viestiä lapselle. Myös omaan puheeseen pitää kiinnittää huomiota, koska aikuisen on helppo lannistaa lasta esimerkiksi vähättelemällä, olla osoittamatta kiinnostusta lapselle tärkeään asiaan tai alentamalla lasta kohdistuen häneen negatiivisia olemuksia. Lapsen kohdatessa tällaisia arvostuksia ja asenteita, hän voi kokea epävarmuutta siitä, millainen ihminen hän on. Lapsi saattaa vähitellen itsekin alkaa uskoa siihen, mitä hänestä sanotaan ja lopulta nähdä itsensä sellaisena henkilönä kuin aikuiset ovat osoittaneet hänen olevan (Höistad, 2003, s. 33-34).

Kirves ja Stoor-Grenner (2011) ovat korostaneet sitä, että varhaiskasvatuksen henkilöstön on tiedostettava se, että heidän toimintansa ja valintansa voivat ylläpitää kiusaamistilanteiden jatkumista ja mahdollistaa jopa niiden syntymistä. On aikuisen tehtävä kantaa vastuu kiusaamisen vastaisesta työstä, niin ennaltaehkäisystä kuin puuttumisestakin. Tähän liittyvät myös ne valinnat, jotka jätetään tekemättä kuten sellaisten toimintojen poisjättäminen, jotka liittyvät kiusaamisen ehkäisyyn tai yksittäisen lapsen hyvinvointiin ja turvallisuuteen (Kirves & Stoor-Grenner, 2011, s. 10).

Koska kiusaamisen vastainen työ on mahdollista vain aikuisten kautta, on heidän huomattava kiusaaminen lasten puolesta. Henkilöstön täytyy oppia huomaamaan merkit siitä, jos asiat eivät ole hyvin (Höistad, 2003, s. 102). Varhaiskasvatuksessa henkilöstön tulisi osata käyttää omaa ammattitaitoaan niin, että he ovat herkkiä huomaamaan lasten psyykkisen oireilun tai haastavan käytöksen ja aidosti etsivän syytä tällaisen käytöksen taustalle (Laine ja Neitola, 2002, s. 103). Jotta kiusaamisen havainnointi, todentaminen ja pysäyttäminen voivat onnistua, tulee henkilöstön olla jatkuvasti tietoisia siitä, mitä lasten keskuudessa todellisuudessa tapahtuu (Hurme & Kyllönen, 2014, s. 127).

8 Yhteenveto

Varhaiskasvatuksen tehtävänä on pitää huolta lasten fyysisestä, psyykkisestä ja sosiaalisesta turvallisuudesta suojaamalla heitä kaikelta väkivallalta, kiusaamiselta ja muulta häirinnältä (Opetushallitus, 2018, s. 31). Jokaisella lapsella on oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, joka tukee sekä hyvien vuorovaikutussuhteiden että luottamuksen syntymistä (Hamarus, 2012, s. 85). Kiusaamisen negatiiviset vaikutukset lasten hyvinvointiin ovat kiistattomia, eikä ennaltaehkäisyä ja puuttumisen merkitystä voi koskaan tuoda liikaa esille.

Kiusaamiseen kuuluu aina vallankäyttöä ja sen pääpiirteitä ovat tekojen toistuvuus ja tietoisuus. On myös todettu, että kiusaaminen on ryhmäilmiö, jossa lapset omaksuvat erilaisia rooleja. Lasten omaksumat roolit ovat yhteydessä vertaisryhmän ilmapiiriin ja kiusaamisen ilmenemiseen. Vertaissuhteet yleensä tukevat lapsen kehitystä ja itsetuntoa, mutta samalla niitä varjostaa hyväksynnän tarve ja lasten huonot keskinäiset suhteet. Kiusaamista esiintyy siellä, missä lapset toimivat omissa vertaisryhmissään, eli esimerkiksi varhaiskasvatuksessa. Voidaan siis todeta, että usein vertaissuhteet ovat positiivisessa yhteydessä lasten hyvinvointiin, mutta samalla ne mahdollistavat kiusaamisen syntymisen (Repo, 2015b, s. 42; 46; 122-123).

Revon (2015b) mukaan pitkäaikainen kiusaaminen rikkoo lapsen oikeuksia ja Vasun (2018) periaatteita, jotka pohjautuvat Varhaiskasvatuslakiin (540/2018) ja YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen (1989). Kiusaaminen voi pahimmillaan vahingoittaa syvästi lapsen ihmisarvoa ja saattaa johtaa jopa ihmisarvon menettämiseen. Voidaan siis todeta kiusaamisen olevan vakava este lapsen oikeuksien toteutumiselle. Lapsella on oikeus leikkiin, oikeudenmukaisuuteen, apuun ja auttamiseen, lämpöön ja hellyyteen sekä siihen, että hänen perustarpeisiinsa vastataan. Lapset, joilta puuttuvat nämä perusoikeudet myös käyttäytyvät todennäköisesti kielteisellä tavalla: fyysisesti tai sanallisesti aggressiivisesti tai vetäytymällä (Repo, 2015b, s. 36; 159).

Lasten ei tarvitse vielä osata selvittää kiusaamistilanteita tai riitoja keskenään vaan siihen he tarvitsevat aikuisen tukea. Vastuu kiusaamisen vastaisesta työstä on aina varhaiskasvatuksen henkilöstöllä ja kiusaamiseen puuttuminen on aina aikuisen asia. Kukaan ei synny kiusaajaksi, vaan tilanteeseen ajaututaan oppimalla väärinä toimintatapoja (Repo, 2015b, s. 9; 38). *”Jokaisella lapsella on oikeus suojaan kiusaamiselta. Myös muita kiusaavalla lapsella on oikeus oppia olemaan kiusaamatta.”* (Repo, 2015b, s. 9).

Varhaiskasvatuksen tehtävä on tukea lasten kokonaisvaltaista hyvinvointia ja täten suojella lapsia kaikelta kiusaamiselta niin ennaltaehkäisevällä työllä kuin välittömällä puuttumisellakin

(Opetushallitus, 2018, s. 16-17). Varhaiskasvatuksessa korostuu ennaltaehkäisevän työn merkitys. Siinä on kyse lapsiryhmän toimintaan vaikuttamisesta, turvallisen ympäristön luomisesta ja lasten vuorovaikutustaitojen vahvistamisesta. Tavoitteena on, ettei riidoista tai negatiivisista teoista pääse syntymään kiusaamista myöhemminkään (Kirves & Stoor-Grenner, 2011, s. 10).

9 Pohdintaa

Kiusaamisen tulisi olla kaikkien yhteinen asia, jota kukaan ei jättäisi huomiotta, koska pienikin apu tai ele voi olla ratkaisevaa niin kiusatun kuin kiusaajankin elämässä. Jokaisella lapsella tulisi olla edes yksi turvallinen aikuinen, johon hän pystyy luottamaan täysin ja jonka apuun hän pystyy tarvittaessa turvautumaan. Joillekin lapsille turvallisena aikuisena toimii omat vanhemmat tai sukulaiset ja joillekin se voi olla esimerkiksi varhaiskasvatuksen opettaja. Tärkeää on se, että etenkin varhaiskasvatuksen arjessa jokainen lapsi pystyy luottamaan siihen, että heistä huolehditaan ja heitä suojellaan kaikelta kiusaamiselta.

On tärkeää, että kiusaamisen ennaltaehkäisyyn ja puuttumiseen käytetään tarpeeksi aikaa, koska niillä voi olla kauaskantoisia vaikutuksia. Aito kiinnostus ja panostus kiusaamisen ehkäisyyn ja siihen puuttumiseen ovat avainasemassa turvallisen ja hyvän arjen syntymisessä. Lapsiryhmään olisi tärkeää luoda sellainen ilmapiiri, jossa jokainen uskaltaisi olla oma itsensä sekä tuoda esille mahdollisia haasteita vertaisuuhteissaan. Kiusaaminen tulee nähdä vakavana asiana jo varhaiskasvatuksessa, koska alkuvaiheessa kiusaamiseen on helpompi puuttua kuin pitkään jatkuneeseen kiusaamiseen. Jos kiusaamiseen ei puututa varhaiskasvatuksessa, on vaarana syntyä kehä, jolloin kiusaaminen vain jatkuu ja jatkuu myöhemmin kouluasteelta toiselle. Siksi kiusaamista ei saisi koskaan vähätellä varhaiskasvatusikäisten parissa.

Pohdin kirjoitusprosessini aikana sitä, koetaanko kiusaamisen vastaisen työn merkitys oikeasti niin tärkeäksi kuin siitä puhutaan ja annetaanko kiusaamisen käsittelylle aito puheenvuoro opetuksen kentällä? Tuntuu, että kaikki ovat kyllä tietoisia aiheesta, mutta puhutaanko siitä oikeasti tarpeeksi? Vai puhutaanko siitä, mutta eri tavoin kuin muusta kiusaamisesta? Omakohtaisen kokemuksen myötä olen huomannut sen, että kiusaamisesta kyllä puhutaan ja lapsia rohkaistaan kertomaan kiusaamistilanteista, mutta asialle ei välttämättä loppujen lopuksi tehdä mitään tai siihen puuttumiseen ei löydetä oikeita työvälineitä. On pysäyttävää, että kiusaaminen on joillekin lapsille arkipäivää. He joutuvat päivä toisensa jälkeen kokemaan loukkaavaa, epäkunnioitavaa ja väkivaltaista käytöstä ja tilanne todennäköisesti jatkuu niin kauan, kunnes siihen aikuinen puuttuu. Tulevaisuuden opettajana haluan olla aidosti mukana kiusaamiseen liittyvissä keskusteluissa sekä kiusaamisen vastaisessa työssä.

Varhaiskasvatuksen henkilöstö on suoraan yhteydessä kiusaamisen ilmenemiseen varhaiskasvatuksen arjessa. Karkeasti voisi sanoa, että on heistä kiinni, ilmeneekö kiusaamista ja jos ilmenee, mitä asialle tehdään. On tärkeää, että henkilöstö ottaa asian tosissaan, ja että heillä on

aito halu selvittää ja ymmärtää ilmiötä sekä syitä sen taustalla. Kiusaaminen on monimutkainen ja vaikea asia, jonka selvittämiseen ei ole yhtä oikeaa tapaa. Jos varhaiskasvatuksen henkilöstöllä on neuvoton olo kiusaamisen vastaisessa työssä, olisi tärkeää saada esimerkiksi täydennyskoulutusta asiasta, jotta asiat eivät jäisi ns. ”selvittämättä”. Varhaiskasvatuksen henkilöstöllä on myös aina oma tiiminsä ympärillään, joihin voi tukeutua törmätessään haastaviin tilanteisiin arjessa. Jos henkilöstön kesken vallitsee kiinnostus ja halu kiusaamisen vastaiseen työhön, näkyy se varmasti positiivisesti koko varhaiskasvatuksen arjessa.

Opettajien ja muiden aikuisten on erityisen tärkeää tukea lapsia oikeiden toimintatapojen omaksumisessa ja toisten ihmisten arvostamisessa, jotta kukaan lapsi ei joutuisi kiusaamisen kohteeksi tai ajautuisi itse kiusaajaksi. Varhaiskasvatusikäisten lasten kiusaaminen tulisi nähdä aidosti vakavana asiana, sillä kiusaamisen vastainen työ tulee aloittaa jo varhaiskasvatuksen kentällä. Näihin tavoitteisiin voidaan päästä, kun varhaiskasvatuksessa tapahtuva kiusaaminen nähdään yhteiskunnallisesti aidosti vakavana asiana.

Kandidaatin työni tekeminen on ollut palkitseva ja ajatuksia herättävä prosessi, jonka avulla olen päässyt aidosti syventymään kiusaamiseen liittyviin tutkimuksiin ja ihmisten kokemuksiin. Aluksi oli hiukan vaikeuksia päättää, minkä aiheen valitsen kandidaatin työlleni, koska itseä kiinnostaa moni mielenkiintoinen ja ajankohtainen aihe opetuksen kentältä. Päädyin kuitenkin varhaiskasvatusikäisten lasten kiusaamiseen, koska siitä ei oikeastaan olla opintojen aikana puhuttu ja muutenkin keskustelu lasten välisestä kiusaamisesta on keskittynyt yleensä kouluikäisten lasten pariin. Lisäksi kiusaaminen on ollut läsnä elämässäni siskoni kokemusten kautta, minkä vuoksi koen aiheen tärkeäksi

Ajattelin ennen kirjoitusprosessin alkamista, että olisi vaikeaa löytää lähteitä varhaiskasvatuksessa tapahtuvasta kiusaamisesta, mutta lähteitä löytyi lopulta paljon. Käyttämässäni lähteissä tuli monesti esiin se, että usein ihmiset eivät ajattele pienten lasten kiusaavan tai siitä ei puhuta kiusaamisen käsitteellä. Oli ilo kuitenkin huomata, että varhaiskasvatuksenkin kentällä on tehty tutkimusta kiusaamisesta ja moni näkee kiusaamisen aidosti vakavana asiana. Tutkimusprosessini alussa ajattelin ja jopa oletin, että Vasussa (2018) olisi erillinen osio tai otsikko kiusaamisesta, sen ehkäisystä ja siihen puuttumisesta, mutta todellisuudessa kiusaamisesta mainittiin muutamaan otteeseen siellä täällä. Ajattelin, että jos varhaiskasvatuksessa tapahtuvasta kiusaamisesta ollaan tietoisia, miksei kiusaamisesta ole omaa osiotaan Vasussa? Esiopsista (2014)

kuitenkin löytyy kiusaamisen vastaisen työn suunnitelman ohjeet, vaikkakin kiusaamista käsitellään siinäkin melko hajanaisesti. Mielestäni kiusaamisesta pitäisi olla molemmissa asiakirjoissa omat osionsa, jotta asia olisi niin sanotusti konkreettisesti nähtävillä.

Kiusaaminen on käsitteenä ja ilmiönä laaja, joten oli ajoittain hyvin haasteellista saada rajattua tutkielmaani niin, että teksti vastaa ainoastaan tutkimuskysymyksiin eikä lähde ”sivuraiteille” rajatusta aiheestani. Koen, että onnistuin tuomaan esille kaikki ne tärkeät asiat, jotka suunniteluvaiheessa valitsin aiheita rajatessani ja pohtiessani. Tutkielman luotettavuutta pohdin koko kirjoitusprosessin ajan ja pyrin valitsemaan vain sellaisia lähteitä, jotka on julkaistu pätevissä materiaaleissa ja jotka on vertaisarvioitu. Lisäksi pyrin monipuoliseen lähteiden käyttöön muun muassa kirjallisuuden, artikkeleiden ja erilaisten tutkimusten pohjalta. Koen, että tutkielmani luotettavuutta on tärkeä pohtia myös omakohtaisen kokemukseni puolesta. On haasteena, että tutkielmasta tulee liian yksipuolinen tai negatiivissävytteinen, jos antaa omien mielipiteiden ja ajatusten tulla liikaa esille tai viedä tutkielman tekoa tiettyyn suuntaan. Hyvä tutkija osaa sivuuttaa henkilökohtaisuudet ja tarkastella työtään monesta näkökulmasta. Halusin kuitenkin keskittyä tutkielmassani hyvinvointia vahingoittaan näkökulmaan, jolloin ilmiön monipuolinen käsittely eri näkökulmien kautta jäi tekemättä.

Olen ehdottomasti kiinnostunut jatkamaan lisää aiheeni työstämistä myös Pro gradu -tutkielmani parissa, koska kandidaatin työssäni pääsin vasta pintapuolisesti käsittelemään aiheita. Eriytyisesti minua jäi kiinnostamaan se, miten lapset kokevat kiusaamisen. Aiheesta löytyi jo jonkin verran tietoa, mutta olisi mielenkiintoista päästä itse tutkimaan heidän kokemuksiaan. Lisäksi olisi mielenkiintoista kuulla varhaiskasvatuksen henkilöstöä kiusaamiseen liittyvissä asioissa ja heidän suhtautumisestaan aiheeseen. Olisi kiinnostavaa tutkia kiusaamista myös syvemmin: Mitä kiusaamisen taustalla oikeasti piilee ja miksi jotkut ajautuvat kiusaajiksi tai joutuvat kiusatuiksi? Kiinnostava näkökulma kiusaamisilmiön tarkasteluun olisi myös sen mahdollinen positiivinen näkökulma. Mitä hyvää kiusaamisesta voi seurata vai onko se automaattisesti negatiivinen asia? Kiusaamisen moniulotteisuus ja haasteellisuus kiinnostaa minua tutkijana. Olisi mielenkiintoista syventyä kiusaamiskeskusteluun kunnolla ja tutkia ilmiön näkökulmat aidosti monipuolisesti. Pro gradua ajatellen kiusaamisesta löytyy vielä paljon tutkittavaa, joten uskon löytäväni mielenkiintoisen aiheen tulevaan tutkielmaani.

Lähteet

- Ahonen, J., Majoinen, L. & Marjanen, P. (2013). Vertaissuhteet ja yhteisöllisyys. Teoksessa Marjanen, P., Marttila, M., Varsa, M., Marjanen, P., Marttila, M. & Varsa, M. (toim.), *Pienten piirissä: Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille* (s. 47-71). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Boivin, M., Brendgen, M., Vitaro, F., Forget-Dubois, N., Feng, B., Tremblay, R. & Dionne, G. (2013). Development and Psychopathology. *Evidence of gene-environment correlation for peer difficulties: Disruptive behaviors predict early relation difficulties in school through genetic effects*, 25(2013), 79-92. Haettu 27.3.2020 osoitteesta: <https://search-proquest-com.pc124152.oulu.fi:9443/docview/1285524393/fulltextPDF/4E14FB8AA40D46CEPQ/1?accountid=13031>
- Cantell, H. (2010). *Ratkaiseva vuorovaikutus: Kasvatuksellisia kohtaamisia lasten kanssa*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hamarus, P. (2012). *Haukku haavan tekee. Puututaan yhdessä kiusaamiseen*. Juva: Bookwell Oy. PS-kustannus.
- Helgesen, M-B. (2017). Journal of Nordic Early Childhood Education Research. *Outside belonging: A study of bullying in a daycare institution*, 14(11), 1-11. Haettu 6.3.2020 osoitteesta: <https://journals.hioa.no/index.php/nbf/article/view/1898/2006>
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2013). *Tutki ja kirjoita*. Porvoo: Bookwell Oy.
- Hurme, K. & Kyllönen, T. (2014). *Turvassa! Vahvista lapsen turvallisuuden tunnetta ja vauraua vaaratilanteisiin*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hännikäinen, M. (2017). Oppimisen ja oppimisvaikeuksien erityislehti. *Kasvattajan pedagoginen herkkyyks ja pienten lasten emotionaalinen hyvinvointi päiväkotiryhmissä*, 27(1), 54-63. Niilo Mäki -säätiö. Haettu 6.3.2020 osoitteesta: <https://bulletin.nmi.fi/wp-content/uploads/2017/05/h%C3%A4nnik%C3%A4inen.pdf>
- Höistad, G. (2003). *Irti kiusaamisen kierteestä: Opas kouluille ja kasvattajille*. (suom. Korpela, S.) Helsinki: Kirjapaja.
- Juutinen, J. (2015). Varhaiskasvatuksen tiedelehti. *Lasten yhteenkuuluvuuden rakentuminen päiväkotiarjen pienissä kertomuksissa*, 4(2), 159-179. Haettu 29.3.2020 osoitteesta: <http://jecer.org/fi/wp-content/uploads/2015/12/Juutinen-issue4-2.pdf>
- Karppinen, K. (11.3.2020). *Lyömistä, haukkumista, syrjimistä – Kiusaaminen päiväkodissa on lailla kiellettyä, mutta monen vanhemman mielestä se ei auta*. Yle.fi. Haettu 27.3.2020 osoitteesta: <https://yle.fi/uutiset/3-11240630>

- Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. (2010). *Kiusaavatko pienetkin lapset?* Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto & Folhålsan. Haettu 17.2.2020 osoitteesta: <http://www.slal.fi/doc/Kiusaavatko20pienetkin20lapset1.pdf>
- Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. (2011). *Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa. Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen.* Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Haettu 17.2.2020 osoitteesta: <https://dzmdrernwq2zx.cloudfront.net/prod/2017/08/04185732/Kiusaamisen-ehk%C3%A4isy-varhaiskasvatuksessa-B5-www.pdf>
- Koivula, M. (2013). Yhteisöllisyyden rakentuminen päiväkodin arjessa. Teoksessa Marjanen, P., Marttila, M., Varsa, M., Marjanen, P., Marttila, M. & Varsa, M. (toim.), *Pienten piirissä: Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille* (s. 19-43). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kretschmer, T., Salmivalli, C. & Sentse, M. (2015). Social Development. *The Longitudinal Interplay between Bullying, Victimization, and Social Status: Age-related and Gender Differences*, 24(3), 659-677. Haettu 25.3.2020 osoitteesta: <http://web.a.ebscohost.com.pc124152.oulu.fi:8080/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=cd6628af-d86b-4580-8e89-673fb4fc3a6d%40sessionmgr4006>
- Laaksonen, V. (2014). *Lasten vertaissuhdetaidot ja kiusaaminen esikoulun vertaisryhmissä.* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Haettu 26.3.2020 osoitteesta: https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/42805/978-951-39-5564-9_vai-tos25012014.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Laine, K. (2002). Vertaisryhmä ja syrjäytyminen. Teoksessa Laine, K. & Neitola, M. (toim.), *Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä* (s. 13-37). Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Laine, K. & Neitola, M. (2002). Interventioiden mahdollisuus. Teoksessa Laine, K. & Neitola, M. (toim.), *Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä* (s. 101-108). Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Laine, K., Neitola, M., Talo, J., Junttila, N., Salminen, T., Votkin, H. & Kuusinen, T. (2002). Syrjäytymisriskien arvioiminen. Teoksessa Laine, K. & Neitola, M. (toim.), *Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä* (s. 39-44). Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Levine, E. & Tamburrino, M. (2013). Early Childhood Education Journal. *Bullying Among Young Children: Strategies for Prevention*, 42(4), 271-278. Haettu 29.3.2020 osoitteesta: <https://link-springer-com.pc124152.oulu.fi:9443/content/pdf/10.1007/s10643-013-0600-y.pdf>

- Neitola, M. (2013). Vertaissuhteiden merkitys ja muotoutuminen kasvuyhteisöissä. Teoksessa Marjanen, P., Marttila, M., Varsa, M., Marjanen, P., Marttila, M. & Varsa, M. (toim.), *Pienten piirissä: Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille* (s. 99-130). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Olweus, D. (1988). The Education Digest. *Bullying in the Schools: How Educators Can Help*, 53(7), 30-34. Haettu 25.3.2020 osoitteesta: <https://search-proquest-com.pc124152 oulu.fi:9443/docview/218185300/fulltextPDF/900B86626224FA0PQ/1?aaccountid=13031>
- Opetushallitus. (2014). *Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. Tampere: Opetushallitus. Haettu osoitteesta: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/esiopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
- Opetushallitus. (2018). *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018*. Helsinki: Opetushallitus. Haettu osoitteesta: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf
- Perusopetuslaki. 21.8.1998/628. Haettu osoitteesta: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>
- Rauman opettajankoulutuslaitos, Korhonen, R., Rönkkö, M. & Aerila, J. (2010). *Pienet oppimassa: Kasvatuksellisia näkökulmia varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen*. Rauma: Turun yliopiston opettajankoulutuslaitos. Rauman yksikkö.
- Repo, L. (2015a). *Bullying and its Prevention in Early Childhood Education*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Repo, L. (2015b). *Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy* (2. uud. p.). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Salminen, A. (2011). *Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin*. Opetusjulkaisu: 64. Julkisjohtaminen: 4. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Salmivalli, C. (1998). *Koulukiusaaminen ryhmäilmionä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Salmivalli, C. (2005). *Kaverien kanssa: Vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Salmivalli, C. (2010). *Koulukiusaamiseen puuttuminen: Kohti tehokkaita toimintamalleja* (2. uud. p.). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Salmivalli, C. (2014). Theory Into Practice. *Participant Roles in Bullying: How Can Peer Bystanders be Utilized in Interventions?*, 53(4), 286-292. Haettu 26.3.2020 osoitteesta: <https://www-tandfonline->

com.pc124152.oulu.fi:9443/doi/full/10.1080/00405841.2014.947222?scroll=top&needAccess=true

Stenroos, M. (12.4.2018). *Päiväkodissa kiusaaminen kielletään lailla*. Yle.fi. Haettu 27.3.2020 osoitteesta: <https://yle.fi/uutiset/3-10157405>

Varhaiskasvatuslaki. 580/2018. Haettu osoitteesta: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540>

YK (1989/2010). YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. Haettu: https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf